

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, завідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 6 2025

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Тридцять третя річниця створення Служби безпеки України.....4

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

Сценарій Д. Трампа та його команди щодо завершення російсько-української війни: заяви, оцінки, прогнози.....5

Потіха А.

Офіційний візит Президента України В. Зеленського до Фінляндії і Норвегії.....15

Закіров М.

Саміт ЄС і візит Президента Чехії П. Павела до України в контексті забезпечення європейської безпеки і миру.....22

Аулін О.
Чергова точка біфуркації в політичній історії Туреччини.....29

Економічний ракурс

Кулицький С.
**Економічна ситуація в Україні на початку 2025 р.:
стан і оцінка перспектив розвитку
(Початок. Закінчення в № 7).....36**

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....47
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....50
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....60

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Війну принесли з Росії, і саме в Росію треба війну виштовхувати – саме їх треба змушувати до миру», – наголосив Президент України В. Зеленський.

«Дорогі українці, українки!

Головне за цей день. Зараз у Сумах іще триває рятувальна операція, усі служби залучені: ДСНС України, Національна поліція, медичні служби, наші комунальні. Дуже багато постраждалих – станом на цей час відомо про майже 90 постраждалих людей, 17 дітей серед них. В епіцентрі – школа, житлові будинки. На щастя, діти в школі були в укритті. Я вдячний усім, хто допомагає людям, і всім, хто рятує життя українців. Кожен такий день, усі ночі з російськими ракетами й дронами проти нашої країни, кожна доба війни – це втрати, це біль, це руйнування, яких Україна ніколи не хотіла. Війну принесли з Росії, і саме в Росію треба війну виштовхувати – саме їх треба змушувати до миру, саме на них треба тиснути, щоб була безпека. Я дякую всім, хто нам допомагає в цьому. Я дякую всім, хто працює на безпеку України, на захист наших людей, на захист наших міст.

Провів сьогодні Ставку. Різні питання. Зокрема, підготовка наших воїнів, модернізація підготовки. Була доповідь генерала О. Апостола, заступника Головкама, щодо змін у підготовці – це впровадження сучасних методик, а також ми бачили програми тренування, психологічної підтримки, інформаційне забезпечення, робота з партнерами. Є певні питання, які треба вирішувати. Також була доповідь щодо програми з контрактом 18–24, доповідали щодо перших результатів програми. Ми будемо розширювати її: я був на фронті в суботу, є запит конкретних бригад, і будемо на цей запит реагувати позитивно – буде більше бригад, які зможуть прийняти молодих добровольців. Цей досвід треба розширювати на Національну гвардію України і також підрозділи прикордонників. Усі ефективні підрозділи в Силах оборони мають отримати всі можливості розвиватись і збільшувати потенціал нашої держави, нашої стійкості. Також сьогодні були наради щодо дипломатичної роботи. Нещодавно я говорив із міністром оборони Р. Умеровим. Вчора відбулася зустріч з американською командою. Сьогодні представники Сполучених Штатів Америки говорили з командою війни – з представниками Росії. Після того – знову зустріч української та американської команд. Я очікую також і нової доповіді. Нам потрібен рух до реального миру, до гарантованої безпеки. І це нам потрібно всім: в Україні, в Європі, в Америці, усім у світі, хто хоче спокою в міжнародних відносинах. Росія є єдиним суб'єктом, який затягує цю війну і знущається з наших людей і з усього світу. І щоб дотиснути Росію до миру, потрібні сильні речі, сильні кроки. Ми готові підтримувати кожну сильну ініціативу, яка зробить дипломатію більш

результативною, а це означає – треба тиском змушувати Росію до бажання закінчити війну. І це санкції. І це підтримка України. І це міжнародна координація. Ми готуємо на цей тиждень і предметну роботу з нашими європейськими партнерами заради конкретних безпекових кроків – спільних безпекових кроків. Значна частина Європи готова до конкретної безпекової роботи, і це дуже добре. Я дякую всім, хто з Україною!

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2025. – 24.03).*

Тридцять третя річниця створення Служби безпеки України

Президент України привітав із Днем СБУ співробітників спецслужби і відзначив їх державними нагородами.

З нагоди 33-ї річниці створення Служби безпеки України Президент В. Зеленський зустрівся зі співробітниками СБУ, відзначив їх державними нагородами та присвоївши вищі офіцерські звання.

«За роки цієї війни СБУ стала справді бойовою спецслужбою, дуже результативною, дуже сильною. Саме такою, яка й потрібна нашій державі. Воїни СБУ задіяні на всіх ділянках оборони – від Курщини та Харківщини до всіх найбільш гарячих точок фронту на Донеччині й на півдні нашої держави», – зауважив він.

Президент відзначив результати СБУ та інших органів Сил безпеки й оборони України в битві за Чорне море. Українські морські дрони змусили російські військові кораблі ховатися в бухтах Новоросійська, а також знищили й затопили значну частину російського флоту. Завдяки такому результату РФ перейшла від ультиматумів до необхідності домовлятися про безпеку в Чорному морі.

Крім того, глава держави наголосив на бойових результатах СБУ щодо російської нафтопереробної галузі. «Хочу також відзначити зусилля Служби безпеки України в захисті внутрішньої ситуації в нашій державі – це протидія російським диверсантам, агентурним мережам, різним операціям, зокрема й кіберопераціям Росії проти України в тилу. Кожна така зірвана операція – це врятовані життя українців. Дякую вам!» – додав В. Зеленський.

Президент вручив співробітникам і співробітницям СБУ ордени «За заслуги» II та III ступенів, Богдана Хмельницького II й III ступенів, «За мужність» II та III ступенів і княгині Ольги III ступеня.

Присутні вшанували хвилиною мовчання пам'ять загиблих українців та українок, які віддали свої життя за Батьківщину *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2025. – 25.03).*

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Сценарій Д. Трампа та його команди щодо завершення російсько-української війни: заяви, оцінки, прогнози

Обіцянки Д. Трампа щодо сприяння швидкому завершенню російсько-української війни, на кшталт досягнення миру за 24 год, почали лунати ще під час президентської виборчої кампанії в США. З початком другого терміну президентства Д. Трампа бачення ймовірних термінів та шляхів припинення бойових дій командою Білого дому зазнало істотних і неочікуваних змін, які багато в чому виявилися протилежними до початкових сподівань України та її європейських союзників.

Перші меседжі з приводу позиції нової адміністрації США стосовно шляхів завершення російсько-української війни пролунали на Мюнхенській конференції з безпеки у лютому 2025 р. Зокрема, віцепрезидент Сполучених Штатів Америки Д. Д. Венс під час свого виступу в Мюнхені викликав розчарування в присутніх глав держав Євросоюзу, витративши значно більше часу на критику міграційної політики та стану демократії у ЄС, ніж на обговорення війни в Україні, яку він майже не згадав. Двома днями раніше міністр оборони США П. Гегсет оголосив, що Україна не стане членом НАТО в найближчому майбутньому та не може сподіватися на повернення в межах переговорів до своїх довоєнних кордонів.

Цю тенденцію в політиці підтвердив і Президент Д. Трамп, який 12 лютого провів тривалу та дружню телефонну розмову з Путіним, після якої Президент США змінив погляди на війну, поклавши відповідальність за її початок безпосередньо на українців. При цьому він висловив зацікавленість в українських рідкісноземельних металах, намагаючись схилити Президента В. Зеленського до підписання кабальної угоди про передачу США 50 % доходів від видобутку корисних копалин в Україні, від чого останній категорично відмовився.

Згодом команда Д. Трампа з питань зовнішньої політики, до якої входили держсекретар М. Рубіо, радник з національної безпеки М. Уолтц та інвестор у нерухомість С. Віткофф, зустрілася в Ер-Ріяді з високопосадовцями Росії для підготовки саміту між Д. Трампом і Путіним. В. Зеленський різко відреагував на те, що виглядало як переговори про майбутнє України без її участі. Після цього Д. Трамп заявив у соцмережі “Truth Social”, що В. Зеленський обдурив США, змусивши їх підтримати війну. Він назвав українського Президента «диктатором без виборів» і написав: «Зеленському краще поквартитися, інакше він взагалі залишиться без країни» (URL:

<https://foreignukraines.com/2025/03/17/how-trumps-peacemaking-efforts-will-gradually-return-ukraine-to-russian-control>).

У третю річницю повномасштабного російського вторгнення, 24 лютого 2025 р., Сполучені Штати Америки разом з Росією, Білоруссю, Північною Кореєю, Ізраїлем та іншими проголосували проти резолюції Генеральної Асамблеї ООН, що засуджувала російську агресію. Пік напруження у відносинах між Україною та США стався 28 лютого 2025 р. в Овальному кабінеті, коли Д. Трамп і віцепрезидент Д. Д. Венс під час суперечки з В. Зеленським звинуватили його в «неповажному» ставленні, небажанні завершувати війну та відмовилися від підписання угоди про мінерали на 500 млрд дол. Згодом Д. Трамп наказав призупинити військову допомогу та надання розвідданих Україні. Та вже через кілька днів В. Зеленський надіслав листа Д. Трампу, пообіцявши співпрацю. Це допомогло певним чином розрядити обстановку й уможливило подальші контакти зі Сполученими Штатами Америки.

Відновити конструктивний діалог США та Україна змогли під час переговорів у Саудівській Аравії 11 березня. За підсумками зустрічі було досягнуто домовленості про відновлення військової допомоги США та обміну розвідданими. Україна висловила готовність прийняти пропозицію США щодо негайного запровадження тимчасового 30-денного режиму припинення вогню, але лише в разі взаємної згоди на це і з боку РФ. В обмін на це Київ отримав публічну згоду Вашингтона на те, що відповідальність за припинення вогню відтепер лежить на Росії. Тож якщо Путін відмовиться від безумовного перемир'я, на якому наполягає Д. Трамп, то саме він стає винуватцем зриву мирних переговорів (URL: <https://www.dw.com/uk/rezultati-peregovoriv-udzididi-ak-reaguut-v-ukraini/a-71897303>).

У цьому контексті найбільш очікуваною подією, яка мала б встановити позицію РФ щодо згоди на припинення бойових дій і завершення російсько-української війни, стала телефонна розмова Д. Трампа та Путіна, яка відбулася 18 березня. Ця розмова підкреслила труднощі, з якими Д. Трамп стикається в спробах реалізувати своє бачення швидкого миру в Україні та продемонструвала складність досягнення цієї мети.

За даними американських ЗМІ, переговори тривали понад 2 год й були присвячені питанням припинення війни в Україні, територіальним питанням та енергетичній інфраструктурі. Президент США Д. Трамп під час телефонної розмови з Путіним заявив, що процес мирного врегулювання війни в Україні триває «на повну силу» й сторони наближаються до укладання угоди. Однак, попри оптимізм американського Президента, на пропозицію Д. Трампа про безумовне перемир'я Путін відповів публічною відмовою, висунувши натомість умови такого кроку з боку Росії. Зокрема, у повідомленні на сайті Кремля за підсумками розмови 18 березня підкреслено, що ключовою умовою для недопущення ескалації конфлікту й роботи в напрямі його вирішення політико-дипломатичним шляхом має стати повне припинення іноземної військової допомоги та надання розвідувальної інформації Києву, а також

«зупинка примусової мобілізації в Україні та переозброєння ЗСУ». Водночас Путін погодився на пропозицію Д. Трампа, аби сторони відмовилися «від ударів на 30 днів по об'єктах енергетичної інфраструктури», і «одразу дав російським військовим відповідну команду».

Крім того, Росія анонсувала обмін полонених з Україною у форматі «175 на 175» 19 березня та повернення Україні 23-х важкопоранених українських військовослужбовців. У рамках подальших зусиль з урегулювання конфлікту сторони домовилися обговорити «безпеку судноплавства в акваторії Чорного моря» і створити російську та американську експертні групи для обговорення подальшої взаємодії. Також у Кремлі заявили, що під час розмови «Трамп підтримав ідею ...Путіна організувати хокейні матчі в США та Росії між російськими й американськими гравцями, які виступають в НХЛ і КХЛ» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-trump-vijna-rf-proty-ukrajiny/33356502.html>).

Д. Трамп назвав розмову з Путіним «хорошою й продуктивною», спецпредставник С. Віткофф, який був присутній на телефонних переговорах лідерів США та РФ, – «грандіозною». «Моя сьогоднішня телефонна розмова з президентом Росії Путіним була дуже хорошою і продуктивною. Ми погодилися на негайне припинення вогню щодо всієї енергетики та інфраструктури, розуміючи, що ми швидко працюватимемо над досягненням повного припинення вогню і, нарешті, припиненням цієї жахливої війни між Росією та Україною», – написав Д. Трамп у соцмережі “Truth Social” (URL: <https://uatv.ua/uk/dialog-ssha-i-rosiyi-shho-chekaye-na-ukrayinu-pislya-peregovoriv-trampa-i-putina>).

Члени команди Д. Трампа також наполягають на тому, що він рухається в правильному напрямі. Колишній генерал К. Келлог, який наразі є спецпредставником з питань України, написав у соцмережах: «Президент Трамп доводить, що він є президентом, який говорить те, що думає, і робить те, що говорить. Він доведе цю війну, яка триває вже понад три роки, до кінця».

Утім публічна мета Президента США – повне припинення вогню по лінії зіткнення ЗСУ та армії РФ – лишилася недосягнутою. На думку редактора «Європейської правди» С. Сидоренка, є підстави стверджувати, що Президент США свідомий того, що він не виграв цей раунд переговорів. Саме тому він не зібрав пресу для брифінгу після розмови, хоча пул американських медіа у Білому домі на це розраховував. Також фактом є те, що Путін і Д. Трамп не зійшлися в позиціях. Пресрелізи за підсумками переговорів, поширені Білим домом і Кремлем, є принципово відмінними та майже не перетинаються, що в міжнародних відносинах є ознакою розбіжності сторін з принципових питань. Єдина попередня домовленість – щодо часткової зупинки авіаударів – отримала у двох столицях відмінне прочитання (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/03/19/7207579>).

Так, у пресрелізі Кремля йдеться, що після заперечень Путіна щодо повної зупинки бойових дій Д. Трамп запропонував альтернативну

«домовленість про взаємну відмову сторін конфлікту від ударів на 30 днів по об'єктах енергетичної інфраструктури». Однак у Білому домі цю ідею сприйняли принципово інакше. В офіційному повідомленні речниці Д. Трампа це звучить так: «Лідери погодилися, що рух до миру почнеться з припинення вогню по енергетичних та інфраструктурних об'єктах». Те саме прочитання – у дописі Д. Трампа в його особистому акаунті в соцмережі “Truth social”, де він пише про «негайне припинення вогню по всіх об'єктах енергетики та інфраструктурних об'єктах».

Президент В. Зеленський обрав американське прочитання домовленості, і саме на цьому ґрунтуються претензії України щодо нічної атаки ударних дронів по Україні одразу після оголошення про припинення ударів по об'єктах енергетичної інфраструктури. Адже ті БПЛА, які не вдалося збити, влучили саме в інфраструктурні об'єкти – лікарню та залізницю.

Однак протягом наступного дня американці показали, що й тут готові погодитися на російське бачення. С. Віткофф в інтерв'ю Bloomberg скоригував американську позицію і визнав, що Путін пообіцяв зупинити удари лише по енергооб'єктах, та й взагалі, нічна атака не була порушенням, бо дрони, мовляв, запустили до завершення розмови Путіна з Д. Трампом. Таким чином очевидно, що в діалозі з Росією простір для поступок з боку Д. Трампа є більшим, ніж у переговорах з Україною.

У цьому зв'язку варто відзначити, що пріоритетом для Путіна на сьогодні стала зовсім інша вимога – згода Заходу в рамках мирної угоди щодо України на визнання «російськими» частини окупованих територій України. Причому переговори з Вашингтоном про це нібито вже тривають. Детально позицію Кремля з цього питання описав у газеті «КоммерсантЪ» пропутінський оглядач А. Колесніков, переповідаючи зміст «закритої зустрічі Путіна з підприємцями», яка відбулася безпосередньо перед його телефонною розмовою з Д. Трампом. На ній Путін нібито переказав підприємцям деталі переговорів, які він веде з адміністрацією Д. Трампа. «У Росії не забрати досягнуте; слід визнати у складі Росії Крим, Севастополь і чотири відомі території: Луганську, Донецьку республіки, Херсонську та Запорізьку області», – цитує А. Колесніков зміст позиції Кремля. Також Путін, мовляв, запропонував Д. Трампу, що якщо той не погодиться, то Росія «не стане претендувати на Одесу та інші території, які на сьогодні належать Україні». Якщо ж Д. Трамп, мовляв, не поспішатиме з реакцією, то Росія піде ще далі.

Привертає увагу те, що ця розповідь резонує зі зливами інформації в останні дні в американські ЗМІ, де також несподівано з'явилася згадка про Одесу, а також зазначалося, мовляв, Д. Трамп обмірковує, чи є можливим визнати анексований Крим російським. Однак жодних публічних заяв американської адміністрації про це не було.

Президент В. Зеленський визнає, що говорити про територіальні питання доведеться, це не буде проста розмова. «Це буде одним з чутливих і складних питань на майбутніх перемовинах. У разі узгодження перемир'я дійде до інших питань, серед яких, я впевнений, будуть і територіальні

питання», – заявив він, наголосивши одразу, що позиція України із цього приводу незмінна. Київ ніколи не визнає анексовані українські території російськими, це є одна з «червоних ліній», які не підлягають обговоренню. До цієї категорії належить також обмеження чисельності українського війська і вибір України щодо участі в тих чи інших союзах (ЄС чи НАТО), а також обмеження обороноздатності та можливостей армії.

За словами очільника МЗС України А. Сибіги, перераховане – це ті фундаментальні речі, про які знають усі партнери України. Тож ніхто (тим паче Росія) не має вирішувати за нашу державу, як і куди їй рухатися. Але, заради справедливості, варто також розуміти, що зберігати ці «червоні лінії» доведеться протягом тривалого часу. Наприклад, коли говоримо про всі окуповані РФ території та її вимоги щодо них, маємо визнати, що повернути їх військовим шляхом не вдасться, але це не означає від них відмовитися. Тож, коли держсекретар США М. Рубіо заявляє, що на якомусь етапі переговорів обговорювалася потенційна втрата територій Україною, потрібно звертати увагу на те, що наразі ніхто не заявляє про юридичне визнання окупованих регіонів України російськими.

«Поки що не було ознак того, що американська сторона вимагатиме визнання їх російськими. Це, вочевидь, дійсно “червона лінія”, причому не лише для України, а й для міжнародної спільноти. Адже зміна повоєнних кордонів, які були зафіксовані в міжнародних угодах, та їх визнання – це повна руйнація чинного світового порядку», – зазначає кандидат політичних наук, академік Академії політичних наук України М. Ялі. Однак, на його думку, імовірно, від України вимагатимуть визнати фактичний контроль РФ над окупованими територіями, шантажуючи припиненням військової допомоги.

Виконавчий директор Центру прикладних політичних досліджень «Пента» О. Леонов зауважує, що Росії вкрай важливо домогтися юридичного визнання хоча б однієї анексованої території, наприклад Криму. Це створило б прецедент, який дав би можливість Москві просувати аналогічні вимоги в майбутньому. Саме тут і розгорнеться основна дипломатична боротьба ([URL: https://uatv.ua/uk/dialog-ssha-i-rosiyi-shho-chekae-na-ukrayinu-pislya-peregovoriv-trampa-i-putina](https://uatv.ua/uk/dialog-ssha-i-rosiyi-shho-chekae-na-ukrayinu-pislya-peregovoriv-trampa-i-putina)).

Обговорення про можливі поступки України, включно з передачею територій Росії, суперечать міжнародному праву, наголошує експерт. Хоча переговорний процес ускладнює той факт, що російську Конституцію було змінено, аби включити до складу РФ чотири окуповані області України, залишається незмінним і те, що Україна також не має юридичної можливості відмовитися від своїх територій. Згідно зі ст. 154 Конституції України, будь-які зміни, що зачіпають суверенітет і територіальну цілісність, неможливі. Це означає, що ні Президент, ні парламент не можуть юридично визнати анексію своїх земель. Максимум, на який може піти Київ, – це де-факто визнання тимчасової окупації, але не юридична згода з її підсумками, констатує О. Леонов.

Експерт також зазначає, що Росія затягує процес переговорів, розраховуючи, що після припинення вогню Україна опиниться під тиском. Як зазначив держсекретар США М. Рубіо, американський план передбачає мирні переговори після 30-денного перемир'я. Однак безпосередньо процес може затягнутися на роки, особливо якщо до нього приєднається Європейський Союз.

Очевидно, на думку О. Леонова, що Путін постарається домогтися поступок ще до початку переговорів, використовуючи як важіль припинення вогню. У цій ситуації багато що залежить від позиції самого Д. Трампа: чи готовий він у певний момент припинити переговори та зайняти більш жорстку позицію. США могли б посилити свій тиск, заявивши про нові санкції. Наприклад, навіть згадка про можливі обмеження проти «Росатома» або інших ключових російських галузей може дестабілізувати російську економіку. На практиці ми бачимо, що будь-які негативні заяви з боку Заходу вже викликають коливання рубля й падіння російського фондового ринку, підсумовує експерт.

Політолог-американіст О. Філіппенко погоджується, що наразі головне для американської адміністрації – домогтися 30-денного припинення вогню з можливістю його продовження й подальшого виходу на більш серйозні переговори про мир. Але ситуація виглядає так, ніби в США далеко не найсильніші карти. Росія, навпаки, демонструє небажання йти на поступки: тривають бомбардування українських міст, гинуть люди. Крім того, Путін раптово одягнув військову форму і вирушив у Курську область – щось подібне відбувається вперше за три роки війни. Це можна розцінювати як прояв войовничої позиції Кремля.

Щоправда, представники Білого дому натякають, що за зачиненими дверима розмова з Росією ведеться набагато жорсткіше, ніж це видається з боку. Однак наразі з американського боку звучить більше «пряників» – адміністрація Д. Трампа скоротила діяльність групи по боротьбі з воєнними злочинами Мін'юсту, а Держдеп скасував контракт, який допомагав відстежувати випадки викрадення українських дітей. Ці кроки виглядають дружніми відносно до Росії, але при цьому Білий дім запевняє, що ситуація розвивається в правильному напрямі.

Натомість політтехнолог Т. Загородний упевнений, що Путін зірве будь-які домовленості про припинення вогню. «Путін і не збирався припинити війну. Усі переговори про перемир'я – це лише спосіб дестабілізувати Україну. Навіть якщо якусь угоду і буде досягнуто, її буде негайно порушено, як це вже траплялося неодноразово. Путін розглядає Україну як проблему, яку він має намір знищити», – констатує Т. Загородний.

Утім, на думку експерта аналітичного центру «Об'єднана Україна» І. Попова, безпосередньо факт того, що розмова між Д. Трампом і В. Путіним відбулася, уже є сигналом досягнення певних домовленостей. Якби до неї не було позитивної комунікації, якби сторони не знайшли хоча б якихось точок дотику, ця розмова просто не відбулася б. Водночас звуженням ідеї

всеосяжного безумовного перемир'я, на яке попередньо погодилася українська сторона, до тимчасового мораторію на удари по морських і енергетичних об'єктах під час переговорів з Росією зроблено крок назад і йдеться лише про зупинку авіаударів. Однак на цьому етапі всі ухвалені рішення мають проміжний характер. Це можуть бути домовленості, але не остаточні рішення, відзначає І. Попов.

Разом з тим експерт переконаний, що Кремль не може просто відмовити Д. Трампу в реалізації його плану щодо зупинення війни. І хоча російські публічні вимоги останніх місяців завищені і виглядають неадекватно, очевидно, що Москві все одно доведеться йти на певні компроміси, якщо вона справді зацікавлена в завершенні війни (URL: <https://uatv.ua/uk/dialog-ssha-i-rosiyi-shho-chekaue-na-ukrayinu-pislya-peregovoriv-trampa-i-putina>).

Варто розуміти й те, що американська позиція в переговорах стосується не лише України. Для Д. Трампа завершення війни в Україні – частина великої гри, і в Білому домі це не заперечують. «Відносини з Росією критично важливі для нас. Бо тут ідеться і про Іран, і про Китай», – визнає С. Віткофф. За його словами, цим, зокрема, пояснюється таке наполегливе прагнення нової адміністрації США «нормалізувати відносини з Росією». Про це йшлося і в телефонній розмові Д. Трампа та Путіна, причому тут наполегливість американського лідера була не на руку Кремлю. Річ у тому, що в офіційній заяві Білого дому з'явилася фраза про те, що Вашингтон і Москва домовилися про спільні дії проти Тегерана – мовляв, Д. Трамп з Путіним домовилися «зупинити розповсюдження стратегічних озброєнь» і «поділяють думку, що Іран ніколи не повинен досягти стану, коли він буде в змозі знищити Ізраїль». Навряд чи іранським партнерам РФ до вподоби це формулювання. Для України бути частиною цієї великої гри США також не вигідно, бо це зменшує спроможність Києва впливати на Д. Трампа і не додає впевненості в майбутній політиці Сполучених Штатів Америки (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/03/19/7207579>).

Однак критики зазначають, що в підході Д. Трампа до міжнародної політики є істотні недоліки. Наприклад, політичний аналітик А. Девід Міллер із Фонду Карнегі зазначає, що «Д. Трамп не може примирити своє уявлення про себе як про великого переговорника з похмурими реаліями цих конфліктів. Особистість, яка у світі Трампа відіграє таку центральну роль у всьому, не працює» (URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/chomu-sprobi-trampa-zupiniti-vijnu-v-ukrajini-provaljutsja-ft.html>).

Д. Трамп називає майбутню мирну угоду «контрактом про мир». І не випадково: у нього все крутиться в бізнес-площині. І суть його «бізнес-плану» така: Росія повертається у світову економіку та фінансову систему в обмін на якесь рішення щодо України, фінансові й політичні преференції Сполученим Штатам Америки (URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/ukrajina-v-menju-pro-shcho-hovorili-tramp-i-putin.html>).

Критики також звертають увагу на те, що позиція Д. Трампа щодо України дала Москві додаткові важелі впливу. В останні тижні він

неодноразово критикував Президента України В. Зеленського та намагався чинити тиск на Київ. Колишня радниця Білого дому Ф. Гілл, яка займалася питаннями Росії під час першого терміну Д. Трампа, прокоментувала ситуацію так: «Путіну вдалося зробити невелику поступку Трампу, не поступившись насправді нічим». За її словами, Кремль чітко дав зрозуміти, що не має намірів відмовлятися від своїх ключових вимог щодо припинення війни. Обіцянка Москви тимчасово припинити атаки на енергетичну інфраструктуру та працювати над угодою про морську безпеку в Чорному морі не є новим кроком, а лише поверненням до попередніх домовленостей.

Експерти зазначають, що наполягання Д. Трампа на швидкому укладенні угоди могло підбадьорити Путіна. «Трамп зробив дуже мало для створення важелів впливу на Росію, але чинить великий тиск на Україну. Результат не повинен бути несподіваним», – заявив директор Центру Карнегі Росія – Євразія в Берліні О. Габуєв.

Водночас сам Д. Трамп визнав, що переговори з В. Путіним є складними. Виступаючи на Fox News після розмови, він заявив: «Зараз у вас багато зброї, спрямованої один на одного. І припинення вогню, якщо не піти трохи далі, було б важким. Росія має перевагу, як ви знаєте».

М. Бергманн із Центру стратегічних і міжнародних досліджень вважає, що адміністрація Д. Трампа недооцінює складність таких переговорів. «Переговори про закінчення воєн є надзвичайно складною і виснажливою справою, яка вимагає величезного терпіння і креативності, щоб знайти відносно прийнятні пропозиції», – констатує він.

Деякі експерти також висловлюють занепокоєння щодо того, якими можуть бути подальші поступки Д. Трампа перед В. Путіним. М. Бергманн наголошує, що «будь-яке припинення вогню, яке призведе до того, що США припинять постачання зброї в Україну, є величезною перемогою для Путіна, тому що Китай, Північна Корея та Іран не припиняють свою підтримку».

На переконання політолога В. Волі, однією з рятівних соломинок для України може стати внутрішньо республіканська опозиція до діяльності Д. Трампа. «Сподіваюся, що в американському політикумі залишилася частка людей зі здоровим республіканським духом, які виступатимуть проти будь-якої спроби торгувати Україною... Якщо Україна та Європа не припинять боротьбу проти РФ, то на цьому тлі США виглядатимуть як ганчірка. Це може бути інструментом для антитрампівських сил у політичній боротьбі проти Д. Трампа. І це може вплинути на його політику», – зазначив політолог.

У будь-якому разі Україна має не здаватися і намагатися відстоювати свої позиції. «Усіма можливими каналами, залучаючи європейських союзників, аби показати американському президенту, що насправді Путін його зневажає і не вважає великим перемовником. Ба більше, розглядає посередництво 47-го президента США лише як інструмент тиску на Україну задля її капітуляції на російських умовах».

Експерт Ради зовнішньої політики «Українська призма» О. Краєв додає, що у України не так багато засобів, аби відстояти власну позицію. «Окрім

успіхів Збройних сил України, підтримки європейськими партнерами угоди про рідкісноземельні метали, насправді засобів для відстоювання власної позиції не так вже і багато», – зауважив О. Краєв.

Однак на користь України може зіграти часте небажання Путіна дотримуватися взятих на себе зобов'язань. «Він може, як у 2014–2014 рр. погодитися на якісь попередні умови і потім їх порушити, продавлювати власну позицію, витягувати власне бачення порушення режиму припинення вогню, яке партнери нібито будуть не помічати... Росіяни мають певні підходи, як вони можуть цю систему під себе використати. Це – одна з причин, чому вони погоджуються на переговори про припинення вогню і це в кінцевому результаті може роздратувати Трампа».

За словами експерта, глобально Україна не може вплинути на бачення російсько-українського миру з боку США, але й США тепер не можуть погодитись на мир лише на умовах РФ, адже це означатиме для Д. Трампа політичне самогубство, бо є головний спостерігач – Китай. «Трамп не може допустити, аби Піднебесна побачила, що він не може захистити партнерів та союзників», – вважає О. Краєв.

«Ключовою ціллю для Трампа досі залишається припинення вогню, як базова точка старту для переговорів. Для нас зараз вкрай важливо, що Білий дім, устами Рубіо, жорстко заявив, що тема припинення допомоги Україні, в тому числі і розвідданих, взагалі не обговорювалася. Однак Путін виграв найголовніше зараз для себе – час. Тепер він спробує максимально втягнути США в спільний іранський кейс, максимально просунутись в економічній угоді, запропонованій американцям в Ер-Ріяді... І буде звинувачувати Україну в зриві переговорів, щоб добиватися припинення допомоги», – зазначає політолог В. Денисенко.

На жаль, усе це свідчить про те, що Трамп, з точки зору Путіна, виконав свою головну функцію – повернув Росію в міжнародний переговорний процес. На жаль, це – підігравання сприйняття РФ не як країни-ізгоя, агресора та злочинця, а як рівнозначного суб'єкта. Тепер Росія намагатиметься диктувати умови не лише Україні та Європі, а й США.

Аналізуючи розмову Д. Трампа з В. Путіним, В. Денисенко, відзначає декілька головних аспектів.

1. Д. Трамп розуміє, що його пропозиції де-факто відкинуто, але не може це показати. Тому зберігає хорошу міну при поганій грі. Відмова від ударів по енергетиці – це квазіперемир'я. Але подальші кроки Д. Трампа – це не лише про Україну, це про збереження більшості в Конгресі через півтора року і навіть про те, хто переможе через чотири роки на президентських виборах.

2. Ці переговори частково (поки) зривають бліцкриг Д. Трампа і водночас унеможлиблюють негайні санкції проти нафтового експорту. Путін, як і передбачалося, грає в затягування часу, і Д. Трамп змушений був погодитися на цю гру.

3. Вимоги В. Путіна до повномасштабного перемир'я неприйнятні, причому вони є неприйнятними не лише для України, але і для США. Адже,

зокрема, відключення від розвідданих на вимогу РФ може стати жорстким ударом по надійності постачання зброї США союзникам. І це прекрасно розуміють у Білому домі, але вони не можуть визнати, що переговори в певному глухому куті.

4. Судячи з усього, буде спроба провести ряд раундів переговорів у Саудівській Аравії, щоб змусити обидві сторони піти на поступки. І, швидше за все, це займе кілька тижнів. План В. Путіна, як і раніше – спроби зриву переговорів руками українців і дестабілізація внутрішньої ситуації в Україні. У Кремлі вважають, що Д. Трамп нікуди не дінеться і буде тиснути на Україну. Але повторюся: Вашингтон буде тиснути на обидві сторони.

5. Станом на сьогодні нема і поки не передбачається ніякої зради (новини про Крим і про Одесу, як і слід було очікувати, фейкові). Таких фейків попереду дуже багато.

Тож, за словами політолога, на жаль, ми дедалі більше входимо в сценарій, що цей раунд переговорів буде проваленим і запускається новий цикл війни на 6–9 місяців, як мінімум. «Я вважав, що Путін, з імовірністю понад 50 % погодиться на 30-денний мир, але він вирішив зіграти ва-банк. Водночас Трамп не може не розуміти: від його подальших дій залежить уся його подальша доля як президента. Переведення теми на щось інше має бути неймовірно гучним, щоб тема України була на деякий час забута. А наша задача – не допустити цього», – зауважує В. Денисенко (URL: <https://weukraine.tv/blog/peremirja-ne-bude-putin-hraje-v-zatjahuvannja-chasu-tramp-pohodzhujetsja-denisenko->).

Отже, попри запевнення американців про «перебування на фінішній прямій до мирної угоди», розвиток переговорного процесу з РФ свідчить про небажання Кремля йти на поступки, далі провокувати напруженість у відносинах між адміністрацією США й іншими країнами. Наразі вимоги В. Путіна щодо завершення війни залишаються такими ж максималістськими, як і три роки тому: передача під контроль Москви території областей, «прописаних» у російській Конституції, – Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської; обмеження кількості української армії; фіксація в українській Конституції нейтрального статусу; відмова Києва від вступу до НАТО; заборона на розміщення в Україні «натівських» миротворців; цілковите припинення постачання Україні західної зброї. Крім того, Москва наполягає на створенні демілітаризованої зони на українській території поблизу кордонів Росії, на зміні влади в Україні тощо. За нинішнього підходу США до переговорів з Росією, який базується переважно на поступках та потуранні путінським забаганкам, немає твердих підстав вважати, що Путін піде на серйозні поступки задля припинення війни та підписання мирної угоди. І якщо Д. Трамп хоче якнайшвидше припинити бойові дії, то російський президент тягне час, намагаючись зафіксувати вигідні для себе поступки.

Офіційний візит Президента України В. Зеленського до Фінляндії і Норвегії

Президент України В. Зеленський 19 березня разом з першою леді О. Зеленською здійснили офіційний візит до Фінляндії. Після урочистих заходів темами офіційних обговорень у президентському палаці стали підтримка Фінляндією України та кроки щодо припинення російсько-агресорської війни. Після переговорів президентів В. Зеленського та А. Стубба відбулася пресконференція.

Програма візиту також передбачала зустрічі В. Зеленського зі спікером парламенту Ю. Галла-аго та Прем'єр-міністром П. Орпо, а також спілкування зі студентами Гельсінського університету.

Головною темою зустрічі стало розширення співпраці для посилення виробничих можливостей оборонних секторів України та Фінляндії. Президенти України і Фінляндії провели зустріч із керівниками фінських компаній у галузях оборонно-промислового комплексу, гірничодобувної промисловості, енергетики, телекомунікацій.

В. Зеленський подякував фінським компаніям за підтримку України під час повномасштабного російського вторгнення та наголосив, що досвід оборонно-промислового комплексу Фінляндії має велике значення для українського виробництва зброї (URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4765451-ziavylisia-detali-vizytu-zelenskoho-do-finliandii>. 2025. 19.03).

За інформацією ЗМІ, Президент України В. Зеленський обговорив зі своїм фінським колегою А. Стуббом «ключові питання двосторонньої та багатосторонньої співпраці». «Звісно, фокус на оборонній підтримці та інвестиціях у нашу промисловість. Українська позиція незмінна, ми готові до взаємовигідного спільного виробництва з усіма партнерами, хто справді допомагає. Також обговорили гарантії безпеки та потенційний внесок Фінляндії, майбутню безпекову архітектуру Європи, нашу європейську та євроатлантичну інтеграцію», – поінформував В. Зеленський (URL: <https://armyinform.com.ua/2025/03/19/volodymyr-zelenskyj-pid-chas-vizytu-do-finlyandiyyi-rozpoviv-pro-sytuacziyu-na-kurshhyni>. 2025. 19.03).

За його словами, поки кремлівський режим продовжує завдавати ударів по цивільній інфраструктурі, представники українського та фінського урядів підписують документ «про початок Коаліції укриттів цивільного захисту». «Я також поінформував ...Президента про російську дезінформацію щодо ситуації на Курському напрямку. Оточення там немає, і наші хлопці виконують завдання, як це потрібно для України. Ми в Україні надзвичайно цінуємо відносини, які є в нас із Фінляндією. Це справжнє партнерство між країнами та дружба між людьми. Дякуємо за гостинність, за цей візит – разом

із першою леді України – та спільну роботу. І за підтримку нашої держави та людей», – зазначив Президент України.

А. Стубб після розмови з В. Зеленським оптимістично оцінив ситуацію на полі бою для України. За словами А. Стубба, його оцінка військового становища України ґрунтується на розмовах з В. Зеленським та його командою. «Сьогодні ми почули від Президента Зеленського про ситуацію на східному фронті та Курщині. Краще, ніж повідомляють відкриті джерела», – зазначив Президент Фінляндії (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/03/19/7207576>. 2025. 19.03). Він не став уточнювати, на чому ґрунтується ця оцінка, лише зазначив, що «довіряє оцінці Президента Зеленського більше», ніж Путіну.

Як інформують ЗМІ, раніше А. Стубб заявив, що досвід Фінляндії свідчить, що Україна в жодному разі не має погоджуватися на умови Росії, які означатимуть втрату суверенітету та територіальної цілісності. За його словами, «червоною лінією» для Європи в процесі мирних переговорів з Росією є забезпечення того, щоб РФ не могла повторити свою агресію в майбутньому.

Щодо «червоних ліній» України, А. Стубб наголосив, що лише Україна може їх визначати, як і свої позиції в переговорах. «Наша позиція полягає в тому, щоб допомагати Україні досягати своїх цілей. Я думаю, що наше загальне бачення полягає в тому, щоб Україна мала право обирати власне майбутнє, свою долю, міжнародні організації, до яких вона хоче належати, і дві ключові – ЄС і НАТО», – наголосив Президент Фінляндії (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/03/19/7207538>. 2025. 19.03).

Він прокоментував чутки в інформаційному просторі про те, що Росія вимагає визнання за нею окупованих територій, і зауважив, що це означатиме втрату Україною частини ознак своєї державності. Таким, зокрема, став підсумок для Фінляндії так званої Зимової війни 1939–1940 рр., коли Радянський Союз напав на цю країну. «Основа державності ґрунтується на трьох стовпах – незалежність, суверенітет та територіальна цілісність. Фінляндія у 1944 р. за сталінським миром втратила дві з них. Ми зберегли незалежність, але ми втратили суверенітет в ухваленні рішень (про зовнішню політику держави), а також втратили 10 % нашої території», – заявив А. Стубб. Він підкреслив, що для нього це має також особистісний вимір, бо СРСР окупував та анексував, зокрема, території, де народилися його бабусі-дідуся та його батько.

Відповідаючи на запитання журналістів щодо визнання за Росією окупованих територій, А. Стубб відповів: «Ні!». І пообіцяв далі працювати над тим, щоб Україна «зберегла і незалежність, і суверенне право визначати свій шлях до Європи та Заходу, і свою територіальну цілісність».

Під час спільної пресконференції А. Стубб наголосив, що світ перебуває на роздоріжжі, обираючи між «ялтинським» і «гельсінкським» порядками. «Ялта – українське місто. А принципи міжнародного права залишаються незмінними: суверенітет, територіальна цілісність і незалежність. Це засади,

закріплені в Хартії ООН та Гельсінській декларації», – підкреслив Президент Фінляндії (URL: <https://news.uaportal.com/ukr/section-news/news-mir-sejchas-vyibiraet-mezhdu-gelsinskim-i-yaltinskim-mirom-pervyie-zayavleniya-zelenskogo-i-stubba-na-vstreche-v-finlyandii-19-03-2025.html>. 2025. 20.03).

Він закликав країни світу до тиску на Росію задля досягнення справедливого миру, наголосивши на праві України на самозахист, яке не повинно обмежуватися ні зараз, ні в майбутньому. «Україна хоче миру. Фінляндія хоче миру. Європа та США хочуть миру. А Росія ще має довести, що прагне цього ж. Перший крок – припинення вогню», – заявив А. Стубб.

Він також вважає, що розмова Д. Трампа з Путіним стала кроком до беззастережного припинення бойових дій. Він висловив сподівання, що Україна стане повноправним членом ЄС і НАТО, наголосивши на унікальному досвіді українських військових, які на сьогодні є одними з найсильніших у Європі.

За словами А. Стубба, фінська допомога Україні вже перевищила 100 млн євро, а до підтримки долучилися й фінські підприємства. Фінляндія й надалі залишатиметься надійним партнером України.

У свою чергу В. Зеленський подякував Фінляндії за тісну співпрацю, що, на його думку, є основою стабільності в регіоні. «Наші народи знають, що таке життя поряд з Росією. І тільки у єдності з Європою та світом ми можемо гарантувати спокій і безпеку нашим людям», – наголосив В. Зеленський.

Він відзначив внесок Фінляндії в зміцнення обороноздатності України, зокрема поставки озброєння та обладнання. Нагадав, що раніше Гельсінкі виділили 660 млн євро на закупівлю оборонних товарів для української армії.

В. Зеленський також підкреслив, що Україна не погодиться на жодні компроміси, що передбачають визнання тимчасово окупованих територій російськими. Він додав, що слова Кремля не мають ваги без контролю з боку західних партнерів, насамперед США, і запевнив, що Україна не завдаватиме ударів по Росії, якщо Москва припинить атаки на українську енергетику. «Я не обговорюватиму з Путіним, якою має бути наша армія чи економічна політика. Головне – зберегти незалежність та суверенітет України й не допустити жодного російського впливу в майбутньому», – підкреслив В. Зеленський.

Крім зустрічі з фінським Президентом, В. Зеленський провів зустрічі зі спікером парламенту Фінляндії Ю. Халла-Ахо, лідерами політичних груп і керівниками парламентських комітетів. «Сьогодні під час зустрічі зі спікером парламенту Фінляндії Ю. Халла-Ахо, лідерами політичних груп і главами парламентських комітетів розповів про кроки для справедливого завершення війни. Наша держава спільно з партнерами працює над планом досягнення миру та надійними гарантіями безпеки для України. Окрема увага – підтримці України на шляху до членства в ЄС і НАТО», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3972486-zelenskij-obgovoriv-zi-spikerom-parlamentu-finlandii-kroki-dla-zaversenna-vijni.html>. 2025. 19.03).

Він наголосив, що радий був перебувати в колі друзів, і подякував парламенту Фінляндії та всім політичним групам за одностайну підтримку України. «Вдячні за те, що голос фінських парламентарів щодо підтримки України у європейських інституціях і на міжнародній арені проукраїнський і звучить гучно»,— підкреслив Президент України.

Під час візиту до Фінляндії Президент України В. Зеленський також зустрівся з Прем'єр-міністром Фінляндії П. Орпо та подякував Фінляндії за підтримку України, окремо відзначивши 28-й оборонний пакет допомоги на суму 200 млн євро.

В. Зеленський і П. Орпо обговорили продовження оборонної підтримки України, зокрема посилення ППО, постачання артилерійських систем і снарядів, а також інвестиції у виробництво української зброї. Глава Української держави закликав Фінляндію долучитися до закупівлі українського озброєння за данською моделлю (URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-obgovoriv-iz-premyer-ministrom-finlyandi-odoboron-96705>. 2025. 19.03).

Президент України висловив сподівання, що Меморандум про взаєморозуміння щодо оборонного співробітництва, який підписали міністри оборони України та Фінляндії 13 березня, сприятиме зміцненню оборонних спроможностей обох держав. Крім того, ішлося про залучення якнайбільшої кількості країн і міжнародних організацій до Коаліції укриттів цивільного захисту та участь Фінляндії у відбудові України.

Як повідомляли ЗМІ, Президент України В. Зеленський і Президент Фінляндії А. Стубб обговорили досвід Фінляндії в будівництві укриттів, який визнано одним з найкращих у світі. У рамках зустрічі було підписано документ про наміри, що започатковує створення Коаліції укриттів цивільного захисту. Ця ініціатива передбачає обмін досвідом, залучення міжнародних партнерів та активну співпрацю для розширення мережі укриттів в Україні. «Фінляндія має дуже хороший досвід у будівництві цивільних укриттів. І сьогодні наші країни підписали документ про наміри, яким започатковується створення Коаліції укриттів цивільного захисту», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://glavcom.ua/country/politics/ukrajina-i-finljandija-stvorjujut-koalitsiju-dlja-budivnitstva-ukrittiv-tsivilnoho-zakhistu-1050348.htm>. 2025. 19.03).

Прем'єр-міністр Д. Шмигаль, коментуючи створення Коаліції укриттів цивільного захисту з Фінляндією, зазначив, що безпека громадян є пріоритетом для України, особливо в умовах війни, та подякував Фінляндії за підтримку й готовність допомогти у створенні нових укриттів, що відповідатимуть сучасним стандартам безпеки. «Під час візиту Президента України В. Зеленського у Фінляндію були фіналізовані домовленості щодо створення Коаліції укриттів цивільного захисту. Це значно посилить наші можливості в цій сфері», – наголосив Д. Шмигаль (URL: <https://www.ceskenoviny.cz/ukrinform/ukrajinsky/zprava.php?id=1301171>. 2025. 21.03).

Після візиту до Фінляндії Президент України з дружиною прибув до Норвегії 20 березня. Його зустрів Прем'єр-міністр Й. Г. Стьоре. Він заявив, що дуже радий можливості вітати В. Зеленського в Норвегії. «Норвегія непохитна у своїй підтримці України. Норвегія підтримує Україну в її боротьбі за самозахист і робить свій внесок у зусилля, спрямовані на досягнення тривалого, справедливого миру в країні. Я з нетерпінням чекаю на конструктивні дискусії щодо того, як Норвегія може найкраще надати допомогу Україні як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі», – зазначив Й. Г. Стьоре (URL: <https://glavcom.ua/country/politics/zelenskij-pribuv-do-norvehiji-1050420.html>. 2025. 20.03).

Глава норвезького уряду також додав, що нещодавно всі партії в Стортингу досягли домовленості про збільшення фінансування України.

Під час зустрічі В. Зеленський і Й. Г. Стьоре обговорили конкретні шляхи для зміцнення захисних можливостей України. Зокрема, ішлося про посилення ППО, боєприпаси для воїнів та інвестиції в український ОПК і спільне виробництво. «Я впевнений, що Європі зараз потрібна нова хвиля промислового й технологічного розвитку – щоб континент мав усе необхідне для захисту, а Європа була більш незалежною та сильною в глобальній конкуренції», – наголосив Президент України.

Глава держави також запросив Норвегію до більшої активності в межах безпекових коаліцій, зокрема розвитку ППО та інших технологічних коаліцій, а також у виробництві дронів.

Під час пресконференції В. Зеленський наголосив на важливості взаємовідносин України та Норвегії. Він зазначив, що Норвегія втрое збільшить військову допомогу Україні – до 8 млрд дол. «Ми змогли зберегти незалежність, і зараз разом з усіма в Європі ми працюємо над відновленням миру, гарантуванням безпеки, яка нам так потрібна. Я сподіваюся, що роль Норвегії й надалі буде дуже відчутною в цій нашій роботі з усіма партнерами», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://www.president.gov.ua/news/zbilshennya-oboronnoyi-ta-finansovoyi-pidtrimki-prezident-uk-96773>. 2025. 20.03).

За словами Прем'єра Норвегії, кошти, виділені для України, спрямують на артилерійські снаряди, дрони. «Норвегія розділяє цілі України та знає, що ніхто не хоче миру більше, ніж Україна та її люди», – зазначив Й. Г. Стьоре.

У свою чергу В. Зеленський поінформував, що 24 березня українська й американська команди зустрінуться (на сьогодні зустріч уже відбулася. – Прим. ред.) у Саудівській Аравії. Згодом можлива зустріч представників США та Росії. Також він наголосив, що часткове припинення вогню стосується енергосистем та іншої цивільної інфраструктури. Зазначається, що Україна підготує список об'єктів, які вважаються цивільною інфраструктурою.

При цьому Президент України запевнив, що не готовий обговорювати нейтралітет України щодо оборонних союзів. «Зняття вступу України до НАТО з порядку денного перемовин – це великий подарунок Путіну», – наголосив він.

Також під час пресконференції В. Зеленський прокоментував розмову з Президентом США Д. Трампом. Зокрема, він підкреслив, що не обговорював з ним питання власності Запорізької атомної електростанції. «Якщо американці хочуть забрати ЗАЕС у росіян, інвестувати та модернізувати її – це можна обговорити», – запевнив Президент.

Водночас, за його словами, питання Криму в розмові з американським Президентом не порушувалося.

У свою чергу Й. Г. Стьоре відзначив важливість взаємодії України зі США, країнами Європи та НАТО для досягнення справедливого миру. За його словами, Норвегія посилить оборонну підтримку України. «Потроєння норвезької оборонної підтримки, яке одностайно підтримав парламент, негайно буде переведено в підтримку артилерією, боєприпасами, дронами та інвестиціями у власну українську базу виробництва», – наголосив Прем'єр-міністр Норвегії.

Як інформують ЗМІ, в Осло також відбулася зустріч Президента України В. Зеленського з президентом стортингу (парламенту) Норвегії М. Гарахані та головами політичних партій, представлених у норвезькому парламенті. Глава держави подякував парламенту Норвегії за рішення виділити додаткове фінансування для України цього року – майже 8 млрд дол.

Президент наголосив, що ця допомога сприятиме досягненню справедливого та міцного миру для України. «Дякую Норвегії, уряду, парламенту та всьому народові за підтримку України – військову, гуманітарну, за підтримку нашої енергетики під час зими», – зазначив В. Зеленський ([URL: https://kyivdiplomatic.com/ua/news/8616](https://kyivdiplomatic.com/ua/news/8616). 2025. 21.03).

ЗМІ також повідомляють про зустріч Президента України та Кронпринц-регента Норвегії Гокона. В аудієнції також узяла участь Кронпринцеса Норвегії Метте-Маріт. Президент України та Кронпринц Гокон обговорили посилення культурних зв'язків між двома державами.

В. Зеленський також відзначив внески Норвегії в гуманітарну програму “Grain from Ukraine” та подякував за готовність продовжити підтримку цієї ініціативи.

Експерти відзначають важливість поглиблення співпраці України з Фінляндією та Норвегією, адже ці країни постійно підтримують Україну у її прагненні зберегти незалежність, територіальну цілісність і право обирати свій шлях розвитку. Надають гуманітарну, фінансову і військову допомогу, зокрема спільне виробництво озброєнь. Як інформують ЗМІ, компанія “Nammo” та одне з українських підприємств ОПК підписали заяву про стратегічне співробітництво, яка передбачає створення спільного підприємства з виробництва боєприпасів калібру 155 мм. Про це в телеграмі повідомив міністр з питань стратегічних галузей промисловості Г. Сметанін. «Документ поглиблює співпрацю, яка вже триває, за підтримки урядів Норвегії та України на двосторонньому рівні. Ідеться про ширший спектр боєприпасів, компонентів та матеріалів. Також включає домовленість про створення спільного підприємства з виробництва боєприпасів калібру 155 мм

на території України», – ідеться в повідомленні (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3972919-norvezkij-virobnik-boepripasiv-nammo-dopomoze-ukraini-narostiti-virobnictvo-155mm-snaradiv.html>. 2025. 20.03).

Г. Сметанін нагадав, що серійне виробництво боєприпасів калібру 155 мм розпочалося торік, укладена домовленість дасть можливість значно посилити цей напрям, оскільки компанія “Nammo” є одним з найбільших виробників боєприпасів у Європі.

Про важливість співробітництва Норвегії з Україною говорила також посол Королівства Норвегія в Україні Гелена Санд Андресен. Вона заявила, що її країна прагне зробити Київ сильним перед початком імовірних переговорів з РФ про мир. Саме тому, за словами дипломата, Норвегія збільшила допомогу Україні майже до 8 млрд дол. «Більшість із них – на військову допомогу, тому що ми визнаємо, що нам потрібно переконатися, що Україна має сильну позицію в переговорах, які нас чекають попереду. Нам потрібна сильна українська армія. Ми бачили, наскільки ви сильні. Ми повинні допомогти вам зберегти цю силу та примножити її», – наголосила Гелена Санд Андресен (URL: <https://espresso.tv/svit-maemo-perekonatisya-shcho-ukraina-mae-silnu-pozitsiyu-na-maybutnikh-peregovorakh-iz-rf-posol-norvegii-pro-8-mlrd-dopomogi>. 2025. 13.03).

Вона не виключила, що скандинавські країни теж могли б стати метою Путіна, тому Норвегія дуже вдячна Україні, яка, захищаючи себе, захищає й решту Європи.

Фінляндія теж важливий партнер, який надає значну допомогу Україні. Як зазначив експерт Центру міжнародних досліджень ОНУ ім. І. Мечникова Д. Кузьмін, візит В. Зеленського до Фінляндії має важливе значення в різних аспектах. Досвід Фінляндії доводить, що Україна в жодному разі не повинна погоджуватися на умови Росії, які призведуть до втрати суверенітету й територіальної цілісності. «Приклад Фінляндії для нас надзвичайно показовий. Це країна, яка не тільки вступила до НАТО внаслідок російської агресії проти України, а й має тривалий складний досвід відносин і з Росією, і з Радянським Союзом. Це країна демократична, але дуже миролюбно налаштована щодо Радянського Союзу, ніколи особливо не висловлювалася проти нього, навіть до ЄС не вступала для того, щоб не дратувати Радянський Союз. Але настав і для Фінляндії час вступити в НАТО. Тобто це тільки показує Україні важливий фактор, що нема чого поспішати та вчиняти дії щодо вступу в ті чи інші організації», – вважає експерт (URL: <https://uatv.ua/uk/finlyandiya-geostrategichnyj-soyuznyk-ukrayiny-pidsumky-zustrichi-zelenskogo-zi-stubbom-proanalizuvav-ekspert-mizhnarodnyk>. 2025. 20.03).

На його переконання, військово-технічне та економічне співробітництво з такою багатою і впливовою країною, як Фінляндія, в інтересах України. «Фінляндія – це голос усередині ЄС, який виступає за посилення ролі України в майбутній архітектурі європейської безпеки. І це, я вважаю, ключовий

інтерес нашої зовнішньої політики для того, щоб – зі вступом або без вступу до НАТО та Європейського Союзу – Україна відігравала свою роль в архітектурі безпеки. Політичні відносини з Росією у Фінляндії фактично повністю зруйновані, але потенціал її зацікавленості та впливу як на Росію, так і на інші країни Європи великий», – наголосив Д. Кузьмін.

Він нагадав, що Фінляндія виступає за зміцнення обороноздатності ЄС, щоб нарощувати власне військово-виробництво. Посилення європейської оборони посилює також позиції України в мирних переговорах. «Тобто це демонструє Путіну, що Україна абсолютно не одна. І навіть Фінляндія – країна, яка має величезний кордон з Росією, яка, за ідеєю, перша мала б зайняти миротворчу позицію, побоюючись Росії, демонструє зовсім інший підхід. Фінляндія – це наш об'єктивний геостратегічний союзник. І дуже добре, щоб така країна стала і нашим безпосереднім не тільки партнером, а й союзником», – підкреслив експерт.

На думку експертів, Фінляндія, як і Норвегія залишаються надійними партнерами та готові посилювати допомогу Україні, адже вони розуміють загрозу з боку Росії не лише для України а й для них самих. Маючи кордон з таким сусідом, як Росія, можна очікувати будь-чого.

М. Закіров, заввідділу СІАЗ НБУВ

Саміт ЄС і візит Президента Чехії П. Павела до України в контексті забезпечення європейської безпеки і миру

Період політичної турбулентності, що розпочався унаслідок неоднозначних, а іноді навіть скандальних заяв і дій нової американської адміністрації на чолі з Д. Трампом, продовжує визначати порядок денний європейської політики. Значне поживлення міждержавних контактів і різного рівня засідань представників європейських країн триває. Європа активно шукає шляхи до швидкого зміцнення власних можливостей забезпечення безпеки, що, на думку деяких європейських лідерів, на тлі проголошеного Д. Трампом політичного курсу у відносинах усередині НАТО, а також широкомасштабної агресії РФ набуває екзистенційного характеру для всього континенту.

Важливий крок на шляху до розвитку власної обороноздатності було зроблено на засіданні Європейської ради 20 березня в Брюсселі. «На основі своїх висновків від 6 березня 2025 р. і у світлі “Білої книги” щодо майбутнього європейської оборони від 19 березня 2025 р. Європейська рада закликає прискорити роботу в усіх напрямках з метою рішучого посилення оборонної готовності Європи протягом наступних п'яти років. Вона пропонує раді та співзаконодавцям швидко просунути роботу над нещодавніми пропозиціями комісії», – ідеться в тексті висновків засідання (URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2025/03/20/7207685>).

На думку спостерігачів, зважаючи на існуючі всередині ЄС розбіжності та традицію неквапливих рішень, за останні тижні європейські лідери демонструють значний прогрес у прискоренні прийняття рішень і пошуках спільних позицій. Зазначений факт наочно підтверджує вислів, що став популярним: «Європа прокидається». Дійсно заяви й дії Д. Трампа та його оточення пробудили Європу, яка за десятиліття звикла до затишного існування під ядерною парасолькою США в тіні американських військових баз і під розмови про перемогу ліберальних цінностей, що спіралися на теорію Ф. Фукуяма про «кінець історії». Проте крах політики ФРН на чолі з А. Меркель, яка прагнула через економічні інтереси приборкати геополітичні амбіції Путіна, а на ділі лише забезпечила його армію необхідними ресурсами, привів Європу до прірви війни. Отже, Європа прокидається та шукає шлях до порятунку. «Сильніший і більш дієздатний Європейський Союз... зробить позитивний внесок у глобальну й трансатлантичну безпеку, є доповненням до НАТО, що залишається для держав, які є його членами, основою їх колективної оборони», – говориться в рішенні саміту ЄС ([URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/03/20/7207685](https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/03/20/7207685)).

Отже, НАТО є основою, але не єдиним інструментом захисту. Треба створювати додаткові можливості й розширювати власні виробництва. Зокрема, «Біла книга», яку презентували 19 березня в Брюсселі, формує новий підхід до оборони і визначає інвестиційні потреби ЄС. У «Білій книзі» представлено рішення, спрямовані на усунення критичних прогалів у спроможностях і розбудові потужної оборонної промислової бази. На початку березня президент Єврокомісії У. фон дер Ляєн представила п'ятиступеневий план переозброєння Євросоюзу й підтримки України "ReArm Europe" заявленою вартістю до 800 млрд євро. Під час позачергового оборонного саміту лідерів ЄС 6 березня за пропозицію проголосували одноголосно всі, включно з Прем'єром Угорщини В. Орбаном ([URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/03/20/7207685](https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/03/20/7207685)).

З огляду на роль України в забезпеченні безпеки Європи як на сьогодні, так і на перспективу цілком природно питання допомоги нашій країні були в центрі обговорень. Президент України В. Зеленський під час відеозвернення до 27 лідерів країн-членів ЄС, які зібралися на саміт у Брюсселі 20 березня, попросив надати якомога швидше 5 млрд євро на боєприпаси. «Нам потрібні кошти для артилерійських снарядів, і ми справді будемо вдячні за підтримку Європи в розмірі не менше 5 млрд євро якнайшвидше», – заявив український Президент після того, як поінформував про останні обстріли України ([URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-zvernennia-do-es-ukraina-5-mlrd-ievro-na-boiepryasy/33354079.html](https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-zvernennia-do-es-ukraina-5-mlrd-ievro-na-boiepryasy/33354079.html)).

Крім того, В. Зеленський підкреслив необхідність розширення власних можливостей Європи. «Усе необхідне для захисту континенту має вироблятися тут, у Європі. Ми маємо працювати над цим разом. Я вдячний тим, хто вже робить конкретні кроки в цьому напрямі. Було б правильно, щоб програма "ReArm Europe" запрацювала якнайшвидше, це дуже корисна й

далекоглядна ініціатива». В. Зеленський заявив, що технології України у сфері безпілотників і радіоелектронної боротьби можуть стати в нагоді Європі та глобальним партнерам. Водночас подальший розвиток цієї зброї, у тому числі за рахунок інвестицій ЄС, «є запорукою нової основи європейської безпеки» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-zvernennia-do-es-ukraina-5-mlrd-ievro-na-boieprypasy/33354079.html>).

Разом з тим, саміт продемонстрував збереження певних розбіжностей у підходах до забезпечення допомоги Україні, яка продовжує існувати та впливає на прийняття рішень. Зокрема, про необхідність зібрати 5 млрд євро для закупівлі снарядів Україні перед початком саміту згадала високий представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки К. Каллас. Вона нещодавно виступила з новою оборонною ініціативою на 40 млрд євро для України, що поки не знайшло підтримки. «Якщо ми зараз не можемо вирішити питання наступного року, давайте визначимося з короткостроковими завданнями – невідкладними потребами України щодо боєприпасів. Реалістичний план – виділення 5 млрд на боєприпаси, і саме над цим ми зараз активно працюємо», – наголосила К. Каллас (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-zvernennia-do-es-ukraina-5-mlrd-ievro-na-boieprypasy/33354079.html>).

Цілком зрозуміла позиція К. Каллас як представника країн Балтії, які відчувають найбільшу загрозу від РФ і, незважаючи на свої відносно невеликі порівняно з Францією чи Німеччиною можливості, займають лідируючі позиції в допомозі Україні. Проте позиція інших країн Європи, що не відчувають безпосередньої загрози, більш стримана. Зокрема, президент Європейської Ради А. Кошта, відповідаючи на питання журналістів щодо готовності задовольнити запит В. Зеленського, наголосив: «Наразі різні держави-члени вже зобов'язалися виділити принаймні 15 млрд євро, і вони працюють над продовженням цієї підтримки. І ми продовжуємо вивчати інші способи посилення нашої підтримки Україні». Як пояснив високопоставлений чиновник ЄС, з яким спілкувалося Радіо Свобода, ідеться про 8 млрд від Норвегії, додаткові 3 млрд від Німеччини, які нададуть пакетом військової допомоги, сформованим завдяки поправкам до Конституції Німеччини, 1 млрд – від Іспанії, оголошеним 24 лютого, тощо (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yes-v-koshty-snaryady-zelenskyu/33354355.html>).

Проте обережна позиція щодо невідкладної відповіді на запитання щодо допомоги зовсім не означає якихось змін у політиці в цілому, а лише відображає вже зазначену відмінність у підходах. «Очевидно, що наша підтримка Україні почалася з першого дня цієї війни, і ми будемо незмінно підтримувати її до кінця війни. І після війни ми продовжимо підтримувати Україну в забезпеченні миру, гарантіях миру та, найважливіше, в інтеграції України до Європейського Союзу», – наголосив А. Кошта (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-yes-v-koshty-snaryady-zelenskyu/33354355.html>).

Отже, в основному питанні щодо продовження підтримки – під час війни та після її завершення – присутня практично однозначна одностайність і незмінність позицій. Зокрема, у Брюсселі прозвучали заяви про подальшу підтримку України та критика на адресу Росії. Проте цілком очікувано висновки з двогодинної дискусії щодо війни в Україні узгодили та ухвалили лідери 26 країн, а Прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан відмовився їх підтримати. І це незважаючи на той факт, що документ не містить особливо спірних положень – навіть у частині, що стосується військової та фінансової допомоги, немає конкретних сум або пропозицій. Обіцянка розпочати переговори про членство України у ЄС також сформульована загальною. У висновках саміту зазначено, що відкриття першого переговорного розділу має відбуватися «якнайшвидше». Але навіть таке формулювання виявилось для Угорщини надто далекосяжним (URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul>).

З огляду на ті заяви та дії, які вже продемонстрував угорський Прем'єр, його поведінка вже не викликає здивування спостерігачів, але натомість виникає запитання до лідерів ЄС, які продовжують терпіти відкрито антиєвропейську позицію В. Орбана, який послідовно намагається підігравати РФ, державі яка розв'язала зухвалу й неспровоковану агресію проти сусіда та яку вже визнано найбільшою загрозою для європейських країн.

З огляду на важливість ситуації також природним стало згадування у висновках саміту нещодавніх переговорів України зі США щодо припинення вогню. Прозвучало звернення до Росії із закликом продемонструвати реальну політичну волю до завершення війни. Документ містить також погрозу посилення санкцій проти Москви як засіб тиску, а також намір зберігати заморожені російські активи до завершення війни та виплати компенсацій за завдані збитки. Як наголосили лідери 26 країн, надійний шлях до миру має включати обмін військовополоненими, звільнення цивільних і повернення всіх українських дітей, викрадених та вивезених до Росії й Білорусі. Водночас, за неофіційною інформацією, європейські дипломати визнають, що реальні мирні переговори наразі не ведуться. Лідери ЄС обговорювали можливі шляхи впливу на цей процес (URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/Artykul>).

Серед найбільш вагомих інструментів впливу країн ЄС на переговори в цілому та на РФ зокрема, на думку експертів, може стати питання щодо заморожених російських активів, які наразі оцінюються в 300 млрд дол. Питання щодо конфіскації часто лунає в інформаційному просторі та викликає обурення громадськості, яка не розуміє, чому досі конфіскація не відбулася. Проте, за словами європейського дипломата, який поспілкувався з Радіо Свобода, питання цих активів має важливе політичне значення: «Ці активи будуть надзвичайно важливі під час мирних переговорів. Не тих, які відбуваються зараз, бо це попередні переговори щодо можливого припинення вогню. Я говорю про справжні мирні переговори, коли, сподіваюся, Росія сяде за стіл з Україною, і де Росії доведеться зіткнутися з тим фактом, що їм потрібно відшкодувати вартість відбудови тощо. І в цей момент активи

можуть служити своєрідною гарантією... Надзвичайно важливо зберегти цей важіль для переговорів, тому що, якщо Україна не матиме цього в момент, коли почнуться справжні мирні переговори, це буде відсутність надзвичайно важливого козиря» (URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/politics/itogi-sammita-v-bryussele-pochemu-evrosoyuz-ne-otdal-ukraine-210-mlrd-evro-aktivov-rf-21032025-518887>).

Треба зауважити, що це лише перший аргумент збереження статус кво щодо питання конфіскації заморожених активів. Другий аргумент не менш важливий з точки зору розширення кола учасників майбутніх переговорів. Зокрема, дотепер європейські країни не залучені до переговорів, що, скоріше, є позицією Д. Трампа, а також Путіна, які вірогідно вважають, що розширення кола учасників, з одного боку, ускладнить безпосередньо процес, з іншого – посилить позиції України, яка буде сидіти пліч-о-пліч зі своїми союзниками, які пов'язані з нею не лише партнерськими взаємовідносинами, а й певною мірою перебувають у небезпеці від агресії РФ.

Як зазначається в матеріалі Радіо Свобода, «наразі взагалі сумнівно, що переговори між Росією та Україною про закінчення війни розпочнуться. І навіть якщо вони розпочнуться, то сумнівно, щоб за переговорним столом поряд з представниками України сиділи представники Євросоюзу. Принаймні Путін та його поплічники таку можливість категорично відкидають. Але Євросоюз наполягає, що якщо його не буде допущено до переговорів, то ніхто (навіть Трамп) не зможе за нього розпоряджатися його козирями. Тобто європейські санкції проти Росії та російські активи, заморожені у ЄС, – це зараз аргументи, щоби отримати перепустку на переговори. Причому саме активи можуть стати вирішальним аргументом» (URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/politics/itogi-sammita-v-bryussele-pochemu-evrosoyuz-ne-otdal-ukraine-210-mlrd-evro-aktivov-rf-21032025-518887>). Отже, питання із замороженими активами, крім суто фінансового, має ще вагомий дипломатичний і політичний аспекти.

Вагомою ознакою продовження активної підтримки України з боку європейських партнерів став візит до України Президента Чехії П. Павела, який прибув до Одеси. На зустрічі із чеським головою держави також були присутні віцепрем'єр-міністр О. Кулеба, командувач ВМС ЗСУ О. Неїжпапа та голови Миколаївської й Херсонської ОВА В. Кім та О. Прокудін. Ішлося про безпекову ситуацію на Півдні України, зокрема щодо судноплавства, а також про гуманітарну допомогу трьом регіонам. «Радий вітати Президента Чеської Республіки П. Павела в Україні. Зустрілися в м. Одеса, яку щоночі тероризує Росія. Саме під час нашої зустрічі РФ запустила три групи шахедів на місто. Весь цивілізований світ має бачити злочини Росії проти України», – написав він. Український урядовець зазначив, що за три роки великої війни країна-партнер надала Україні 900 млн дол. підтримки – від гуманітарних програм до військової техніки. Зокрема, протикорабельні комплекси «Нептун», зроблені на базі чеських автомобілів “Tatra”, зробили великий внесок у нашу безпеку на морі (URL: <https://usionline.com/pid-chas->

nyshchivnoho-obstrilu-v-odesi-perebuвав-prezydent-cheskoj-respubliky-peter-pavel-foto).

«Судячи з того, що ми можемо бачити й чути, поки що не схоже, що російська сторона має намір укласти будь-яке перемир'я. Мабуть, буде потрібно застосувати той тиск, про який говорив американський Президент і який має бути досить відчутним для Росії, щоб вона відреагувала. ...Ми виїхали за 20 хв до вибухів. Важко вести розмови про мир, коли одночасно атакують цивільну інфраструктуру», – підкреслив Президент Чехії П. Павел щодо свого перебування в Одесі під час російського удару (URL: <https://kyiv24.news/news/peter-pavel-zaklykav-partneriv-ne-znimaty-pytannya-vstupu-do-nato-z-peregovoriv-osnovni-tezy-na-preskonferenciyi-z-prezydentom-zelenskym>).

Президент України В. Зеленський і Президент Чехії П. Павел 21 березня відвідали с. Мощун на Київщині в річницю звільнення цього села від російських окупантів. Лідери вшанували пам'ять українських захисників, які загинули під час оборони та звільнення с. Мощун у 2022 р. Президенти оглянули меморіал «Янголи Перемоги», встановлений на території, де відбувалися вирішальні бої за с. Мощун. Село стало одним з ключових оборонних рубежів Києва, де тривали найважчі бої в середині березня 2022 р. Російські окупанти мали намір прорватися через село до столиці, використовуючи маршрут Гостомель – Буча – Ірпінь. ЗСУ 21 березня 2022 р. повністю витіснили російські війська із с. Мощун (URL: https://lb.ua/news/2025/03/21/666893_zelenskiy_i_petr_pavel_vidvidali.html).

Президент Чехії П. Павел на спільному з українським Президентом В. Зеленським брифінгу в Києві заявив, що Чеська Республіка готова бути частиною переговорів щодо модальності присутності контингенту союзників в Україні. «...Була зустріч міністрів оборони в Лондоні. Її першочерговою метою було обговорення модальностей потенційної присутності в Україні. Чехія готова бути частиною цих переговорів. Якщо буде фінальне рішення про створення такої сили, то я дійсно вважаю, що Чеська Республіка буде її частиною», – зазначив він (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3973395-ceshia-gotova-buti-castinou-peregovoriv-koalicii-ohocih-pavel.html>).

Про результати двосторонньої зустрічі глава держави поінформували на своїх сторінках у соцмережах. За його словами, підписаний документ «відбиває реальний рівень наших відносин. Обговорили деталі ситуації на фронті та загалом у війні. Говорили й про спільну європейську роботу заради гарантій безпеки для України. Розуміємо, що разом треба тиснути на агресора заради достойного миру. Окремо обговорили питання оборонного виробництва: маємо реалізувати всі взаємовигідні проекти» (URL: <https://armyinform.com.ua/2025/03/21/treba-tysnuty-na-rf-razom-ukrayina-ta-chedhiya-pidpysaly-spilnu-zayavu-pro-strategichne-partnerstvo>).

«Чехія прийняла сотні тисяч наших людей. І ми маємо домовленість про відкриття в Празі Центру єдності для українців. Це дійсно потрібно. Дякую.

Цінуємо й гуманітарну роботу Чехії з Україною, підтримку наших регіонів та міст. Дніпровщина, Харків, Кривий Ріг, Львів – усюди є чеські проєкти. Дякую за чеську ініціативу та за всю допомогу нашим людям», – додав В. Зеленський (URL: <https://armyinform.com.ua/2025/03/21/treba-tysnuty-na-rf-razom-ukrayina-ta-chehiya-pidpysaly-spilnu-zayavu-pro-strategichne-partnerstvo>).

На думку спостерігачів, позиція Чехії й особисто Президента П. Павела дуже важлива для розуміння основного напрямку подальшого розвитку подій. Зокрема, політолог Є. Магда нагадує, що позицію про можливі поступки, на які, імовірно, доведеться піти Україні задля миру, П. Павел почав проголошувати одним з перших серед європейських лідерів. На думку експерта, його позиція ґрунтується і на військовому досвіді, і на тому, що Чехія одна з найактивніших серед європейських країн допомагала Києву.

«З одного боку, це його досвід як військового і як натовського високопоставленого функціонера. З іншого боку, я думаю, що це досвід чеської ініціативи, коли Чехія фактично врятувала обличчя Європейського Союзу, долучившись до акумулювання потрібної кількості снарядів для ЗСУ, які обіцяв Європейський Союз, однак тоді це питання зависло в повітрі», – зазначив політолог. Як досвідчений військовий П. Павел може бути більш реалістичним. І хоча його прогнози можуть когось засмутити в Україні, до них варто прислухатися, наголошує Є. Магда (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/dlya-choho-prezydent-chekhiyi-petr-pavel-pruyikhav-v-ukrayinu/33355326.html>).

Прикладом підтвердження рішучості в продовженні конструктивної й ефективної співпраці між нашими країнами став візит Президента Чехії П. Павела до одного з українських підприємств з виробництва озброєння, що збирає штурмові гвинтівки “Bren-2” за ліцензією компанії “Česká Zbrojovka”. За словами міністра з питань стратегічних галузей промисловості України Г. Сметаніна, українські зброярі пройшли навчання в Чехії й тепер впроваджують досвід і технології НАТО на потужностях українського заводу. Він додав, що український ОПК має великі спроможності, Україна готова розширювати співпрацю аж до повної локалізації виробництва гвинтівок в Україні, включно з її компонентами.

Під час зустрічі в присутності Президента Чехії П. Павела й радника Президента України зі стратегічних питань О. Камишіна також було підписано кілька важливих документів, зазначив Г. Сметанін. Вони стосувалися, зокрема, постачання комплектуючих для локалізованого виробництва стрілецьких боєприпасів і збирання штурмових гвинтівок “Bren-2” (URL: <https://suspilne.media/977067-prezident-cehii-vidvidav-pidpriemstvo-so-zbiraе-sturmovi-gvintivki>).

Отже, і результати саміту Європейської ради в Брюсселі, і візиту Президента Чехії П. Павела до України свідчать про продовження конструктивної співпраці ЄС – Україна, збереження досягнутих позицій та прагнення Європи до нарощування спроможностей у забезпеченні миру, стабільності, безпеки на континенті в цілому і в Україні зокрема.

Чергова точка біфуркації в політичній історії Туреччини

Поліція 19 березня заарештувала мера Стамбула Е. Імамоглу, який підозрюється у зловживанні службовим становищем та співпраці з курдськими терористами. Такий вчинок влади став тригером наймасовіших за останні роки виступів опозиції. На тлі галопуючої інфляції та кризових явищ у турецькій економіці команду теперішнього президента Р. Т. Ердогана можуть очікувати дострокові президентські вибори. Реалізація найгіршого для теперішнього керівництва країни сценарію передбачає кардинальну зміну влади в Турецькій Республіці, яка, нагадаємо, є стратегічним партнером офіційного Києва.

Для розуміння сучасної ситуації в Туреччині доцільно розглянути специфіку зародження традицій державного управління у цій мусульманській країні в республіканський період. Існування Османської імперії, військо якої століттями наводило жах на всю Європу, навіть двічі тримало в облозі Відень, завершилося в 1923 р. виникненням Турецької Республіки. Через невдалу участь у Першій світовій війні, а перед тим у балканських і російсько-турецьких війнах, колись Блискуча Порта спочатку втратила майже всі свої європейські володіння, а за умовами Мудроського перемир'я (1918 р.) території сучасних Сирії, Іраку, Йорданії, Лівану, Палестини, Ізраїлю та Аравійських монархій. Війська Антанти контролювали Чорноморські протоки, дислокувалися в Стамбулі, грецький експедиційний корпус готувався захопити Ізмір і почати наступ на Анкару, вірмени встановлювали контроль за Кілікією за допомогою французів, а останні ще планували включити до складу майбутньої Сирії провінцію Хатай. Османська армія підлягала роззброєнню, султан втік зі Стамбулу, економіка країни була виснажена війною.

У таких надскладних умовах тодішній лідер національно-патріотичних сил Кемаль-паша почав боротьбу за національну та територіальну єдність нової турецької держави. На початку 1920-х років, після перемоги над іноземними інтервентами, М. Кемаль почав будувати нову турецьку державність за зразками тогочасних світових лідерів Франції та Великобританії. Тодішній турецький республіканізм мав обмежено-демократичний характер через необхідність концентрації майже всієї повноти державної влади в руках президента М. Кемаля (з 1934 р. – Ататюрка) та його найближчого оточення. Це стосувалося партійного будівництва, судової влади та функціонування ЗМІ.

Наприклад, задля забезпечення політичного домінування заснованої за ініціативою Ататюрка у 1923 р. Республіканської народної партії (Cumhuriyet Halk Partisi, далі – СНР) була ліквідована агітаційна інфраструктура її політичного попередника і суперника – молодотурецької партії «Єднання і

прогрес» – «Турецькі вогнища». Замість них з'явилися пропагандистські центри СНР – «народні будинки». Партійна газета «Улус» випускалася фактично за державні кошти, в політико-ідеологічних цілях використовувалося державне радіо. Після провалу проєкту модернізації мусульманської інфраструктури Туреччини для використання як ідеологічного союзника кемалістів, іслам на довгі роки був виключений з великої політики. Запобіжником відродження ісламізму в Туреччині стала армія.

У 1925 р. під приводом стабілізації соціально-політичної ситуації в республіці після потужного курдського повстання шейха Саїда М. Кемаль ініціював заборону діяльності єдиної на той час опозиційної Республіканської партії прихильників прогресу (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, далі ТСФ), звинувативши своїх колишніх соратників у використанні ісламу в політичних цілях і пособництві курдському сепаратизму. На проміжних виборах, що відбулися в грудні 1924 р., у представника ТСФ М. Нуреддіна-паши, який переміг у м. Бурсі, кемалістською владою було анульовано мандат (URL: <https://www.marksist.org/icerik/Tarihte-Bugun/2032/3-Naziran-1925-Terakkiperver-Cumhuriyet-Firkasi-kapatildi>). Тобто в наведеному вище можна побачити майже пряму аналогію, хоча й столітньої давнини, з теперішніми подіями в Туреччині. Справа у тому, що за день до арешту Е. Імамоглу – 18 березня 2025 р. Стамбульський університет анулював його диплом бакалавра, який, за турецькими законами, необхідний для участі у виборах (URL: <https://suspilne.media/977281-sud-u-tureccini-zaarestuvav-opozicijnogo-mera-stambula-imamoglu>).

Після закінчення Другої світової війни під тиском своїх західних партнерів правляча СНР почала певну демократизацію політичного життя в країні, зокрема, був наданий старт створенню реальної багатопартійної системи. Уже у 1945 р. виникла Партія національного відродження (Milli Kalkınma Partisi, далі – МКР). Нова партія виступила проти етатизму, за лібералізм в економіці, демократизацію виборів, зокрема, за запровадження одноступінчастої виборчої системи та за відмову від лаїцизму. У політичному житті Туреччини ця партія особливого успіху не мала і в 1958 р. розпалася, але ряд її програмних положень був використаний заснованою в 1946 р. Демократичною партією (Demokrat Parti, далі – ДР). Однак після перемоги на виборах у 1950 р. «демократи» почали використовувати адміністративний ресурс уже для боротьби із СНР, яка перетворилася на опозиційну. Так, першими кроками сформованого ДР уряду стали «чистки» командування збройних сил. На вищі армійські посади, зокрема начальника Генерального штабу, було призначено прихильників партії. «Демократи» побоювалися можливих антиурядових виступів генералітету, який мав тісні зв'язки з колишнім генералом І. Іньоню, який керував країною останні 26 років на посадах прем'єр-міністра і президента. Також були ліквідовані пропагандистські центри СНР – «народні будинки». Їхнє майно було конфісковано, націоналізовано друкарню газети СНР «Улус», у партійно-

пропагандистських цілях тепер уже DP монополізувала держрадіо (URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/74004>).

Після військового перевороту 1960 р. і страти прем'єр-міністра А. Мендереса ісламісти кілька разів очолювали країну, поступово розширюючи поле політичного ісламу, але їхні зусилля стримували військові (ідеться про путчі 1980 та 1997 р.). Для військових та інших прихильників кемалізму все кардинально змінилося після приходу у 2002 р. до влади в країні поміркованих ісламістів на чолі з президентом Р. Т. Ердоганом. Задля забезпечення домінування своєї Партії справедливості та розвитку (Adalet ve Kalkınma Partisi, далі – AK Parti) Ердоган пішов шляхом, запропореним ще за півстоліття до нього керівниками DP – розпочав «чистки» серед військових, але він зробив це на системному рівні.

Зокрема, розпочалися заходи в межах справи, що отримала назву «Ергенекон» (міфічна праявчизна тюрків), активна фаза якої припала на 2007 р. Тоді були проведені обшуки у колишніх високопоставлених військових, під час яких було знайдено понад 20 бойових гранат. Після п'яти років судових розслідувань 17 високопосадовців військового відомства отримали довічне ув'язнення, менш суворі вирокі були винесені багатьом політикам, науковцям і журналістам. Ця справа поклала край майже півстолітньому військовому домінуванню та створила умови для посилення монополізації влади цивільним урядом (URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-23581891>). У 2019 р. суд Стамбула визнав «Ергенекон» організацією, що не існувала. Черговий етап боротьби з військовими за контроль над політичною сферою припав на 2010 р. Тоді було розпочато провадження у справі, яка отримала в журналістських колах назву «Бальоз» (кувалда). Приводом стала публікація у провладній газеті “Taraft” статті про наміри військово-політичної опозиції здійснити військовий переворот ще у 2003 р. Згідно з оприлюдненою інформацією, турецькі військові, їх прихильники зі ЗМІ та експертних кіл мали намір дестабілізувати ситуацію в країні та здійснити черговий переворот. Як стверджувалося, під планом змови стояв підпис командувача Першої польової армії генерала Ч. Догана, якого вважали лідером заклоту. У межах провадження справи було заарештовано близько 200 офіцерів, діючих і тих, що вже вийшли у відставку. Десятки військових чиновників було відсторонено від посади або відправлено на пенсію. Серед заарештованих – колишні командувачі ВПС і ВМС Туреччини. Потужного удару по колись впливовому інституту було завдано кілька місяців потому після затвердження поправок до Конституції. З подання AK Parti цивільним судам дозволили розглядати справи військових, скасували непідсудність організаторів та учасників військових переворотів, а також ускладнили процедуру закриття політичних партій (URL: <https://www.svoboda.org/a/2258405.html>).

Остаточне вирішення «військового питання» сталося після невдалого військового путчу в липні 2016 р., внаслідок якого близько 50 тис. турецьких громадян опинилося за ґратами, майже 500 осіб отримали довічне ув'язнення.

Близько 150 тис. військових, чиновників, викладачів, поліцейських, співробітників міністерств та органів юстиції звільнили з роботи або тимчасово усунули від виконання обов'язків. Міносвіти тимчасово відсторонило від виконання обов'язків 15200 співробітників. Було усунуто з посад 2 тис. 700 суддів. Затримано 103 генералів та адміралів (URL: https://lb.ua/world/2016/07/19/340621_turtsii_otstranili_raboti_bolee_15.html). Припинило діяльність чимало друкованих видань, інтернет-сайтів та інших ЗМІ, що критично ставилися до політики президента Ердогана.

За місяць до путчу (червень 2016 р.) почався процес підготовки до загальнонаціонального референдуму щодо внесення поправок до Конституції, згідно з якими в наступному році країна перейшла від парламентської до президентської форми правління. Посаду прем'єр-міністра було скасовано, а повноваження президента значно розширено. Через це Р. Т. Ердоган також отримав потенційну можливість залишитися при владі до 2009 р. (URL: https://lb.ua/world/2017/04/16/364039_turtsii_nachalsya_referendum.html).

Однак Р. Т. Ердогану та його політичній силі потрібно було виграти наступні місцеві, парламентські та президентські вибори, що стало досить складною справою на тлі гіперінфляції та інших кризових явищ у фінансово-економічній сфері Туреччини. З 2016 р. спостерігався перегрів турецької економіки, який виник через кредитний бум, і супроводжувався стабільною інфляцією. Саме у 2016 р. посаду прем'єр-міністра Туреччини та номінального голови АК Parti залишив А. Давутоглу, відомий не тільки своєю участю в політичній рокировці з Р. Т. Ердоганом а-ля «Путін-Медведєв», але й тим, що він вважався розробником концепції «неоосманізму» та «головним архітектором» зовнішньої політики країни у 2004–2016 рр. «Неоосманізм» передбачав відновлення впливу Туреччини на теренах колишньої Османської імперії із застосуванням механізмів «м'якої сили». Тоді як наступні події – збройне втручання в громадянську війну в Лівії, чотири вторгнення турецьких збройних сил на територію Сирії з формуванням там 30-кілометрової буферної зони і, зрештою, захоплення в грудні 2024 р. влади у сусідній країні турецькими проксі «Тахрір аш-Шам», на перетворення наріжного каменю сучасної державної ідеології Анкари на «постнеоосманізм». Останній дає можливість ігнорувати такий базовий принцип «неоосманізму» як «нуль проблем із сусідами», а також віддає перевагу *hard power* у зовнішній політиці країни.

Разом з тим треба зазначити, що застосування військової сили в такому складному регіоні як Близький Схід, що є «зоною життєво важливих інтересів» багатьох світових гравців, завжди загрожує ускладненнями. Так сталося і з Туреччиною, коли в червні 2017 р. у сирійській провінції Афрін стикнулися турецькі та американські національні інтереси щодо контролю за нафтовими родовищами. Тоді боєзіткнення не сталося, але Сполучені Штати Америки застосували економічні санкції, які значно послалили розвиток кризових явищ у турецькій економіці й були зняті тільки в березні 2024 р. У 2016 р. на максимумі курс долара до ліри сягав позначки 3,1057 ліри, а станом на

березень 2025 р. був зафіксований історичний мінімум курсу ліри щодо долара – 37,8306 (URL: <https://www.yenisafak.com>).

Разом з тим у 2023 р. Р. Т. Ердоган та його команда зіткнулися з «чорним лебедем» у вигляді потужних землетрусів. Значна кількість загиблих і поранених (близько 44 тис.) з'явилася внаслідок того, що геокатастрофа сталася в нічний час, коли більшість людей перебували у своїх домівках, тому вони опинилися під їхніми уламками. Холодна зимова погода також обірвала життя багатьох поранених. Опозиція майже одразу звинуватила команду Р. Т. Ердогана в недотриманні будівельних норм і нецільовій розтраті спеціального податку, який почали стягувати після аналогічної трагедії 1999 р. Тоді колишня правляча коаліція на чолі з кемалістською СНР мляво відреагувала на стихійне лихо та звинувачення в поганому будівництві, що стало важливим чинником, який вплинув на їхню поразку на виборах 2001 р. і перемогу АК Partі, що править відтоді (URL: <https://nv.ua/opinion/zemletryasenie-chto-zhdet-erdogana-i-ekonomiku-turciiposlednie-novosti-50303088.html>).

Наслідки не змусили на себе чекати. Соціально-економічні проблеми, посилені стихійним лихом, у негативний спосіб вплинули на кількість виборців, що підтримали Р. Т. Ердогана на виборах 2023 р. Різниця в межах 5 % з опозиційною СНР стала найменшою з 2002 р., коли АК Partі отримала владу. На муніципальних виборах наступного 2024 р. відбулася знакова подія – АК Partі вперше за 23 роки прогнала своєму головному супротивнику – СНР. За результатами цих змагань опозиція взяла під свій контроль 35 адміністративних центрів Туреччини з 81, включно з Анкарою, Стамбулом і найбільшими містами-мільйонниками країни. Зокрема, мер Стамбула Е. Імамоглу отримав «дружню більшість» у міській раді, з представників СНР (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/04/2/7182899>).

У таких умовах команда Р. Т. Ердогана вирішила сконцентрувати свої зусилля на трьох пріоритетних напрямках:

- поліпшення ситуації в соціально-економічній сфері за рахунок нормалізації відносин США та Євросоюзу та переведенням їх на рівень трансакційно-функціональної взаємодії;
- підсилення позицій Анкари на Близькому Сході, у Східному Середземномор'ї та в Центральній Азії;
- створення умов для пролонгації статусу Туреччини як головного посередника у врегулюванні російсько-українського та інших міжнародних конфліктів.

Станом на кінець березня 2025 р. прорив вдалося зробити тільки на одному близькосхідному напрямку за рахунок захоплення влади в Сирії контрольованою Анкарою ісламістською коаліцією Хаят Тахрір аш-Шам. Ліра продовжувала своє падіння, опозиція в особі СНР жорстко критикувала «ердоганівців» за те, що вони замість поліпшення життя турецького народу захопилися реалізацією неоімперських проєктів на території інших країн регіону. Почалися розмови щодо проведення дострокових парламентських і

президентських виборів. Через це партії AK Parti потрібно виграти час, щоб стабілізувати соціально-політичну ситуацію в Туреччині. Як свідчить історія турецького республіканізму, в умовах, що склалися, традиційним для партії влади є використання адміністративного ресурсу в протистоянні з опозицією.

Основний удар було нанесено по головному потенційному супернику Р. Т. Ердогана на майбутніх 2028 р. (або дострокових) виборах президента Туреччини – двократному меру Стамбула Е. Імамоглу. Компанію стамбульському голові склали ще 100 його однопартійців. Це був уже другий арешт Е. Імамоглу. Напередодні президентських виборів 2023 р. він був засуджений до двох років і семи місяців ув'язнення за звинуваченням в «образі членів Вищої виборчої ради». На виборах 2023 р. єдиним кандидатом від опозиції став тодішній лідер СНР К. Киличдароглу, відомий тим, що жодного разу не вигравав змагання з Р. Т. Ердоганом. Через незгоду з кандидатурою К. Киличдароглу з опозиційної коаліції хотіла навіть вийти керівниця другої за потенціалом опозиційної сили – «Хорошої партії» (İyi Parti) М. Акшенер (URL: (<https://www.hurriyetdailynews.com/aksener-parts-ways-with-table-of-six-181346>)).

Критики Р. Т. Ердогана вважають, що зростання політичної напруженості разом з економічною кризою могло підштовхнути президента до радикальних заходів проти опозиції. Можливий наступний крок глави держави – конституційна реформа, яка дасть йому змогу балотуватися 2028 р. вчетверте, або призначення дострокових виборів.

О. Пашаєв з видання “Obozrevatel” розглядає арешт Е. Імамоглу як спробу вилучити небезпечного для влади конкурента з майбутнього виборчого процесу і внести розкол у ряди опозиції. Наприклад, ще один кандидат від СНР, столичний мер М. Яваш, дистанціюється від контактів із сепаратистами і не бере участі в акціях протесту проти затримання свого стамбульського колеги. «Інтереси Ердогана в цій схемі – тимчасово позбавити головного кандидата від опозиції, даючи можливість зміцнити анкарську групу», – вважає журналіст (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/novosti-mir/scho-oznachae-aresht-mera-stambula-abo-bagato-turkiv-ta-odna-turkenya.htm>)).

Директор Центру близькосхідних досліджень І. Семиволос з приводу інциденту з Імамоглу пригадує шлях ще одного очільника міста з такою самою історією. Ним був сам Ердоган, який на той час перебував в опозиції до партії влади СНР. У березні 1994 р. молодий політик був вибраний мером Стамбула. У 1998 р. Р. Т. Ердоган за публічне декламування вірша, який нібито, «розпалював релігійну ворожнечу», був засуджений до десятимісячного ув'язнення. Фактично він провів у в'язниці лише чотири місяці – з березня до липня 1999 р. – був звільнений достроково, але з тюрми він вийшов уже політиком загальнонаціонального масштабу. У 2003 р. Ердоган став прем'єр-міністром Туреччини, в руках якого тоді концентрувалась основна влада. На погляд І. Семиволоса, спроби усунути конкурента можуть мати «зворотний ефект, мобілізуючи електорат» (URL:

<https://ua.korrespondent.net/articles/4765992-protesty-v-turechchyni-areshty-opozytsii-i-skladna-hra-erdohana>).

У свою чергу експерт О. Пашаєв вважає, що Р. Т. Ердоган наразі стоїть перед складним вибором. чинний президент хоче залишитися при владі, але для оголошення дострокових виборів у парламенті поки що не вистачає голосів його прихильників. Проте існують інші варіанти розвитку подій. Наприклад, не дратувати турецьке суспільство вигаданими схемами щодо продовження повноважень. Тому що воно вибухонебезпечне і злопам'ятне. Історія майже всіх султанів та багатьох президентів і прем'єрів пов'язана не тільки з переворотами яничарів або армії, а й із несподіваними повстаннями в османський період і несподіваними результатами виборів – у республіканській. Турецька влада вміла втихомирювати народні хвилювання, але жодного разу не наважувалася переписати результати голосування. Тому можливою є спроба передати владу наступнику. Так, колишній глава спецслужби МІТ Х. Фідан, 15 років провівши в тіні Р. Т. Ердогана, став міністром закордонних справ Туреччини у 2023 р., і тепер є найбільш публічним політиком як для внутрішнього ринку, так і на експорт. Операція «наступник» у такому випадку віддалено нагадуватиме російську схему передачі влади від Єльцина Путіну. Але в турецьких умовах Фідан не є 100 % гарантією успіху. Тому Ердоган готується до третього, найменш приємного варіанту – перемоги опозиції. Тоді йтиметься не тільки про особисту безпеку Р. Т. Ердогана та його оточення після 25 років керівництва країною. Ціна питання – цілісність і безпека Турецької Республіки перед загрозовою РФ та нестабільними арабськими сусідами, прикордонні території яких населені мільйонами курдів (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/novosti-mir/scho-oznachae-aresht-mera-stambula-abo-bagato-turkiv-ta-odna-turkenya.htm>).

На сьогодні арешт Імамоглу засудили не тільки турецька опозиція, але і європейські чиновники. Доповідач Європарламенту з питань відносин між ЄС і Туреччиною Н. С. Амор сказав, що Туреччина «на швидкості рухається до повністю авторитарної держави». Єврокомісія найближчими днями має розглянути події в Стамбулі як «політичну кризу». Бюро Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЕ) закликала негайно випустити мера (URL: <https://suspilne.media/975503-protesti-v-stambuli-comu-zatrimali-mera-mista-i-ci-povazano-ce-z-majbutnimi-prezidentskimi-viborami>). Крім того, за участь в акціях протесту вже заарештовано понад 300 громадян Туреччини, а всього на мітинги в одному Стамбулі виходило до 300 тис. осіб. Однак експерти вважають, що такі цифри не повністю відповідають протестному потенціалу турецького суспільства

Отже, на сьогодні м'яч на боці влади. Тому дуже важливим стане рішення президента Р. Т. Ердогана – продовжувати конфлікт чи піти на поступки. Що стосується України, то і подальше перебування Р. Т. Ердогана при владі та перемога більш прозахідно орієнтованої опозиції навряд чи істотно впливатиме на відносини між двома країнами.

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Економічна ситуація в Україні на початку 2025 р.: стан і оцінка перспектив розвитку

(Початок. Закінчення в № 7)

Умови розвитку економіки України. У 2024 р. та на початку 2025 р. економіка України продовжувала функціонувати за умов безпосереднього й опосередкованого впливу повномасштабної воєнної агресії Росії. Причому деякі форми цієї агресії справили особливо великий вплив на розвиток української економіки протягом зазначеного періоду.

Насамперед це стосується російських масованих повітряних атак проти вітчизняної енергетики, спрямованість яких була відмінною від аналогічних російських атак 2022–2023 рр. Зокрема, навесні 2024 р. масовані російські авіаракетні удари, на відміну від аналогічних російських атак 2022–2023 рр., були спрямовані на об'єкти генерації електроенергії – на теплові електростанції (ТЕС) і гідроелектростанції (ГЕС). Прикметно, що навесні 2024 р. росіяни били саме по об'єктах маневрової енергогенерації, які забезпечують гнучкість української електроенергетики завдяки виробництву електроенергії саме в часи максимального попиту споживачів на неї. Як наслідок міністр енергетики України Г. Галущенко оцінював обсяг генерації електроенергії в Україні, втрачений через російські атаки, станом на середину травня 2024 р. у понад 8 ГВт генерації електроенергії. При цьому російські авіаракетні атаки на українську енергетику регулярно тривали й надалі. Виконавчий директор ДТЕК Д. Сахарук оцінював обсяги потужностей генерації електроенергії, що збереглися в енергетичній системі України після найбільших хвиль російських авіаракетних атак, приблизно в 10 ГВт (Детальніше див.: Україна: події, факти, коментарі. 2024. № 10, 11).

Наприкінці лютого 2025 р. міністр енергетики Г. Галущенко повідомив, що «із 10 втрачених ГВт ми повернули в систему 5 ГВт, і це вдалося зробити насамперед через Фонд підтримки енергетики, де було акумульовано понад 1 млрд євро». Хоча загалом в Україні у 2024 – на початку 2025 рр., за його словами, «під ударами РФ перебуває вся енергосистема: генерація, зокрема гідро- і теплова, підстанції з передачі електроенергії та електромереж». «12 грудня (2024 р.) була масована атака, найбільша взагалі за всю історію атак – близько 300 ракет і дронів одночасно атакувало енергосистему. У 2022 р. ми рахували масовану атаку – більше 100, 120, 150 (засобів ураження) в середньому. Зараз це понад 200 – до 300», – додав Г. Галущенко (URL: <https://censor.net/ua/news/3537734/skilky-vdalosya-vidnovyty-energopotujnosti>; <https://censor.net/ua/news/3538019/rosiya-schonochi-atakuje-energosystemu-ukrayiny>).

Також, починаючи з 2024 р., Росія почала регулярно завдавати авіаракетних ударів по об'єктах української газової промисловості. При цьому А. Коболєв, ексголова правління НАК «Нафтогаз України», вважає, що «з великою ймовірністю росіяни хочуть використати удари по газовій інфраструктурі України для повернення теми російського газу до порядку денного мирних переговорів, до яких нас так активно схиляють представники нової американської адміністрації». Він зазначає, «що в Кремлі відверто нудьгують за статусом головного постачальника газу у ЄС, тому наполягатимуть на включенні питання поставок до порядку денного. Це важливо розуміти, щоб бути готовими до різних не дуже приємних для нас варіантів розвитку подій. У відповідь нам треба мати підготовлений різновид стратегій поведінки, які найкраще враховуватимуть інтереси України». На думку ексголови «Нафтогазу», найгірше, що може статися для України в газовій сфері, це відновлення роботи «північних потоків». Тим більше що розмови про це вже активно ведуться (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/dlya-chogo-rf-posilila-udari-po-ukrajinskiy-gazoviy-infrastrukturi-ta-do-chogo-tut-pivnichni-potoki-50496195.html>).

Також росіяни прагнуть максимально скоротити споживання енергетичних ресурсів в Україні, щоб якнайбільше послабити обороноспроможність нашої держави. При цьому розглянуті вище величезні потрясіння у вітчизняному енергетичному секторі потужно та негативно впливали на функціонування всієї української економіки протягом 2024 – початку 2025 рр. Цей вплив проявлявся та може проявлятися в найближчому майбутньому за напрямками розвитку таких негативних тенденцій, як порушення ритмічності роботи вітчизняних підприємств і погіршення фінансово-економічних результатів їхньої діяльності, обмеження реальних доходів населення, недоотримання податкових доходів до державного й місцевих бюджетів.

Унаслідок зростання масштабів російських авіаракетних ударів протягом 2024 р. та на початку 2025 р. зростали масштаби руйнувань також інших об'єктів в Україні, крім енергетичних: виробничих підприємств, житла, об'єктів виробничої та цивільної інфраструктури тощо. Зокрема, «за даними Київської школи економіки (KSE), від початку повномасштабної війни до листопада 2024 р. загальна сума прямих збитків, завданих інфраструктурі України, сягнула майже 170 млрд дол. Порівняно з початком 2024 р. ця цифра зросла на 12,6 млрд дол., що є наслідком подальших руйнувань через ракетні атаки та бойові дії. Найбільших втрат зазнали житловий фонд, транспортна інфраструктура та енергетика» (URL: <https://delo.ua/economy/yak-tri-roki-velikoyi-viini-vplinuli-na-kurs-grivni-cini-vvp-i-skilki-prinesli-vtrat-ekonomici-442150>).

Також у 2025 р. Росія продовжувала атакувати портову інфраструктуру України, зокрема в січні та лютому зазнали обстрілів порти Одеси, Ізмаїла та Чорноморська.

Витрати на відновлення вагової частини згаданих вище об'єктів означають, що відповідні ресурси (фінансові, матеріально-технічні, трудові тощо) фактично спрямовуються не на розширене, а на просте відтворення вітчизняної економіки. Причому зростання масштабів російських авіаракетних ударів спричиняє зростання підприємницьких ризиків, які, у свою чергу, трансформуються в зростання цін товарів і послуг, розвиток інфляційних процесів. Також інтенсифікація бойових дій та зростання витрат на оборону в Україні у 2024 р. – на початку 2025 р. вели до посилення фінансового тиску на видаткову частину державного й місцевих бюджетів.

У 2024 р. та перші місяці 2025 р. російським війська вдалося окупувати нові українські території, а також у деяких місцях розширити свої можливості для артилерійських обстрілів нових українських територій. Це призвело до припинення роботи або релокації деяких вітчизняних підприємств. Хоча масштаби таких заходів протягом зазначеного періоду були незрівнянно менші, ніж у попередні роки. Наприклад, 14 січня група «Метінвест» повідомила, що призупиняє роботу на єдиному в Україні підприємстві «Шахтоуправління “Покровське”» з видобутку коксівного вугілля через погіршення безпеки для працівників. Адже під загрозою захоплення на сьогодні перебуває м. Покровськ у Донецькій області.

Компанія «Філіп Морріс Україна» вимушено зупинила роботу фабрики з виробництва сигарет у Харківській області та в травні 2024 р. відкрила нову фабрику у Львівській області. «У 2024 р. ми встановили за планом п'ять виробничих ліній, з яких три вже введені в експлуатацію. Планова виробнича потужність цих ліній становить 10 млрд штук сигарет на рік, проте обсяги виробництва у 2025 р. залежать від кон'юнктури ринку. На новій фабриці створено 250 робочих місць, на які вже повністю релоковано працівників з харківського підприємства компанії», – повідомили у «Філіп Морріс Україна» в коментарі для РБК-Україна. Також, «за інформацією Асоціації ритейлерів України, мережа АТБ перенесла частину своїх логістичних операцій до центральних і західних областей. Багато мереж створюють нові логістичні маршрути для забезпечення безперервного постачання товарів» (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/pidnyatisya-ruyin-k-viyna-vdarila-ekonomitsi-1737472759.html>). Хоча у 2024 р. і на початку 2025 р. масштаби припинення роботи та релокації вітчизняних підприємств в Україні були незрівнянно менші, ніж у попередній період повномасштабної воєнної російської агресії.

Також під впливом повномасштабної воєнної агресії Росії радикально змінилася ситуація на ринку праці, яка нині, у свою чергу, сильно впливає на розвиток всієї української економіки. Як зазначають фахівці Національного банку України (далі – НБУ) в аналітичному документі «Інфляційний звіт. Січень 2025 року», «проблема браку працівників загострювалася впродовж 2024 року, а ринок праці залишався стисненим. Однак у другій половині 2024 року рівень участі в робочій силі дещо зріс, як і кількість нових резюме. Імовірно, українці поверталися до пошуку роботи завдяки подальшому збільшенню зарплат. Проте наслідки війни й надалі обмежували пропозицію

робочої сили – кількість мігрантів за кордон упродовж 2024 року зросла на близько 500 тис. Також на стан ринку праці в Україні мали вплив мобілізаційні процеси.

Натомість попит на робочу силу залишався високим, а брак працівників обмежував можливості нарощування виробництва та впливав на зростання виробничих витрат. У результаті навантаження на одну вакансію було навіть нижчим, ніж показники 2021 року, що сприяло зниженню безробіття впродовж минулого року. Однак скорочення рівня безробіття стримується його значною структурною складовою, яка зумовлена суттєвими диспропорціями між потребами роботодавців і знаннями та навичками потенційних працівників. Також зберігається значна регіональна нерівномірність між рівнями безробіття. Це, зокрема, зумовлено наслідками війни: за оцінками НБУ, вищим безробіття є в регіонах, близьких до зони бойових дій».

При цьому треба згадати про тіньову зайнятість населення в Україні, яка значною мірою обумовлена саме повномасштабною війною Росії проти нашої держави. Ідеться про дещо різні напрями такого впливу. Зокрема, у регіонах, близьких до зони бойових дій, тіньова зайнятість населення пов'язана насамперед з відсутністю достатньої кількості робочих місць, що змушує місцеве населення шукати різні джерела заробітку. Водночас тіньова зайнятість населення, особливо в тилкових регіонах України, пов'язана не лише з прагненням уникнути оподаткування доходів фізичних осіб, як було й до повномасштабної воєнної агресії Росії, а і з прагненням чоловіків призовного віку ухилитися від мобілізації до Сил оборони України.

Таким чином, протягом 2024 р. та початку 2025 р. безпосередній та опосередкований вплив повномасштабної воєнної агресії Росії на економіку України був обумовлений значним підвищенням інтенсивності бойових дій на фронті, найбільшим після 2022 р. розширенням площі окупованих агресором українських територій та появою нових територій нашої держави, яким загрожували артилерійські обстріли росіян, а також зростанням масштабів й інтенсивності російських авіаракетних ударів по цивільних об'єктах практично всій на території України. Усе це негативно впливало на функціонування вітчизняної економіки, призводило до зростання витрат її ресурсів, стимулювало зростання ризиків підприємницької діяльності та розвиток інфляційних процесів.

Стан економіки України у 2024 р. – на початку 2025 р. Зазначені вище обставини обумовили стан економіки України у 2024 р. – на початку 2025 р. та значною мірою вплинули на перспективи її розвитку, особливо в найближчому майбутньому. Зокрема, як зазначено в документах Національного банку України, протягом 2024 р. українська економіка відновлювалася завдяки успішній адаптації до складних умов війни. Так, «у 2024 р. реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) України зріс на 3,4 %, що менше за жовтневий прогноз НБУ. Темпи економічного зростання сповільнилися й порівняно з 2023 р. Це пояснюється не лише гіршими врожайми та дещо слабшим, ніж очікувалося, зовнішнім попитом, а й

реалізацією ризиків збільшення інтенсивності бойових дій, посиленням повітряних атак РФ та пов'язаним із цим дефіцитом електроенергії». Проведені фахівцями НБУ «опитування підприємств свідчать про високу завантаженість виробничих потужностей економіки починаючи з кінця 2023 р. Згідно з оновленими оцінками, ВВП перебуває близько свого потенційного рівня (нульовий розрив ВВП). Попередні оцінки (жовтень 2024 р.) передбачали ВВП нижчим потенційного (від'ємний розрив)». Водночас «збереження високих безпекових ризиків також стримувало повернення мігрантів та зумовлювало збереження значного дефіциту робочої сили». При цьому «у 2024 р. Україна отримала близько 42 млрд дол. США від міжнародних партнерів у формі кредитів і грантів. Завдяки цим коштам уряд зміг профінансувати значний дефіцит бюджету (близько 24 % ВВП без урахування грантів у доходах), а НБУ – підтримувати стійкість валютного ринку та наростити міжнародні резерви до рекордного максимуму (43,8 млрд дол. США наприкінці 2024 р.)».

Також у повідомленні Міжнародного валютного фонду (далі – МВФ) від 1 березня 2025 р. зазначається, що «українська економіка, попри трирічну війну, що триває, зберігає стійкість, однак зростання ВВП сповільниться через інфляцію, яка досягла 12,9 %... Як зазначають у МВФ, основними факторами, що впливають на падіння ВВП, є: дефіцит робочої сили, пошкодження енергетичної інфраструктури, продовження війни з Росією. У Міжнародному валютному фонді ...за підсумками 2024 р. реальне зростання ВВП оцінюють у 3,5 %» (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/ukraine/events/mvf-prognozuye-shcho-zrostannya-vvp-v-ukrajini-spovilnitsya-do-2-3-cherez-rizni-faktori-50494238.html>).

Дослідження економічної ситуації в Україні здійснюють також і вітчизняні аналітичні організації. Зокрема, як «ідеться в спільному макроекономічному прогнозі Інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) і German Economic Team (Німеччина) на 2025–2026 рр., ...попри руйнівний вплив повномасштабного вторгнення Росії, економіка України демонструє стійкість. Проте реальний ВВП залишається на 17,4 % нижче довоєнного рівня, що свідчить про серйозні структурні проблеми». При цьому ІЕД оцінює темпи приросту українського ВВП у 2024 р. у 3,5 %. «Реальний ВВП України у січні 2025 р. зріс на 2,0 % порівняно з минулим роком, що є результатом меншого падіння сільського господарства, відсутності масових відключень електроенергії та зростання приватного споживання». При цьому внесок у формування сукупного ВВП України мав істотні галузеві відмінності. Зокрема, «переробна промисловість у січні 2025 р. продемонструвала зростання реальної валової доданої вартості (ВДВ) на 3,0 % до попереднього року завдяки внутрішньому попиту та сприятливій ситуації в металургії». Водночас «наближення фронту негативно вплинуло на добувну промисловість, де реальна ВДВ скоротилася на 2,9 %. ...У січні 2025 р. реальна ВДВ в енергетиці скоротилася на 5,1 % через руйнування генерації та аварійні відключення». У торгівлі зростання реальної

ВДВ сповільнилося до 4,9 %, а в транспорті – зменшилася на 1,1 % через зупинку транзиту газу. У січні 2025 р. у тваринництві спостерігалось скорочення поголів'я худоби, а реальна валова додана вартість в українському сільському господарстві знизилася на 0,9 % до попереднього року».

Динаміка валової доданої вартості була нерозривно пов'язана з інфляційними процесами в українській економіці. Як зазначено в «Інфляційному звіті. Січень 2025 року», «у грудні 2024 р. інфляція пришвидшилася до 12 % у річному вимірі, що перевищило попередній прогноз НБУ (Інфляційний звіт, жовтень 2024 р.). За оцінками НБУ, інфляція зростала і в січні. Високі темпи зростання споживчих цін значною мірою визначалися тимчасовими чинниками, передусім пов'язаними з ефектами гірших минулорічних урожаїв. Водночас посилювався фундаментальний ціновий тиск. Про це свідчить подальше пришвидшення базової інфляції (до 10,7 % р/р у грудні), зокрема через стрімке зростання цін на послуги (12,5 % р/р у грудні). Така цінова динаміка зумовлювалася збільшенням витрат бізнесу на сировину, матеріали й електроенергію, а також підвищенням зарплат на тлі збереження дефіциту кадрів. Водночас в останні місяці певною мірою зростання цін стримувалося зміцненням курсу гривні до євро, що має вагоме значення для українського імпорту».

За оцінками фахівців Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, «у січні 2025 р. споживча інфляція в річному виразі надалі прискорилося і становила вже 12,9 % до попереднього року. У цілому, зростання відображало схожі чинники, що й попередні місяці: вищі витрати виробників, у тому числі на робочу силу, певне відновлення споживчого попиту, підвищення інфляційних очікувань. Для продовольчих товарів свою роль далі відіграє низький урожай минулого року, зокрема овочів, та зниження розриву між внутрішніми і світовими цінами на сільськогосподарські товари».

Причому безпосередньо й опосередковано надзвичайно сильний вплив на зазначену вище споживчу інфляцію в Україні справляє динаміка цін виробників, або, як її ще називають, промислова інфляція. Зокрема, як повідомив голова Комітету Верховної Ради з питань фінансів, податкової та митної політики Д. Гетманцев, посиляючись на дані Державної служби статистики, «у січні 2025 р. зростання цін виробників промислової продукції порівняно з груднем 2024 р. зменшилося до 0,6 %, що є найнижчим показником з березня минулого року. Проте на тлі низької бази минулого року (у I кварталі якого фіксувалося істотне зниження цін виробників) промислова інфляція в річному вимірі продовжила прискорюватися». Він уточнив, що найбільше ціни виробників зросли в таких галузях промисловості, як постачання електроенергії та газу (53 %); виробництво фармацевтичних продуктів (35,9 %); виробництво харчових продуктів (20,6 %) ([URL: https://delo.ua/news/ricna-promislova-inflyaciya-u-sicni-peretnula-poznacku-30-442467](https://delo.ua/news/ricna-promislova-inflyaciya-u-sicni-peretnula-poznacku-30-442467)).

Загалом зростання інфляції в Україні безпосередньо й опосередковано пов'язано насамперед з повномасштабною війною Росії проти нашої держави.

Як зазначали фахівці НБУ, у 2024 р. попит на робочу силу залишався високим, а брак працівників обмежував можливості нарощування виробництва та впливав на зростання виробничих витрат. «Дефіцит кадрів стимулював подальше зростання оплати праці. У III кварталі 2024 р. реальні зарплати перевищили довоєнні рівні в більшості видів економічної діяльності». У 2024 р. інфляція пришвидшилася до 12 %, що перевищило попередній прогноз НБУ (9,7 % у жовтні 2024 р.). Як наголошується в «Інфляційному звіті» НБУ, у 2024 р. «високі темпи зростання споживчих цін значною мірою визначалися тимчасовими чинниками (насамперед ефекти гірших минулорічних урожаїв). Водночас посилювався й фундаментальний ціновий тиск. Про це свідчить подальше пришвидшення базової інфляції (через зростання витрат бізнесу на сировину, матеріали й електроенергію, підвищення зарплат, а також курсові ефекти внаслідок послаблення гривні до долара в попередні періоди). Перехід інфляції на двознакові рівні негативно позначається на інфляційних очікуваннях населення та бізнесу».

Як повідомила Державна служба статистики (далі – Держстат) України, «на споживчому ринку в грудні 2024 р. ціни на продукти харчування та безалкогольні напої зросли на 1,8 %. На 5,2–1,0 % подорожчали масло, соняшникова олія, молоко та молочні продукти, овочі, продукти переробки зернових, хліб, яловичина, риба й продукти з риби, макаронні вироби, свинина. Водночас на 1,5 % знизилися ціни на яйця. Ціни на алкогольні напої та тютюнові вироби підвищилися на 2,0 %, у тому числі на тютюнові вироби – на 2,7 %, алкогольні напої – на 1,2 %. Одяг і взуття подешевшали на 3,9 %, зокрема взуття – на 4,0 %, одяг – на 3,9 %. Зростання цін у сфері охорони здоров'я – на 1,6 % – відбулося насамперед за рахунок підвищення цін на фармацевтичну продукцію на 1,8 % та амбулаторні послуги на 1,6 %. Ціни на транспорт зросли на 0,5 % в основному через подорожчання проїзду в автодорожньому пасажирському транспорті на 2,1 %». Причому в цілому у 2024 р. найбільше зросли ціни на житло й інші комунальні послуги (воду, електроенергію, газ та інші види палива); освіту; охорону здоров'я, включаючи ціни на фармацевтичну продукцію, медичні товари та обладнання. І це, в основному, є прямим наслідком повномасштабної війни Росії проти нашої держави.

За оцінкою НБУ «у січні 2025 р. пришвидшилася як загальна інфляція (до 12,9 % р/р (рік до року. – Прим. авт.) з 12,0 % р/р у грудні), так і базова (до 11,7 з 11,3 % р/р у грудні). Такі тенденції відображали вплив як тимчасових чинників, зокрема обмеженої пропозиції продовольства через низькі минулорічні врожаї, так і фундаментальних через подальше підвищення виробничих витрат, зокрема на оплату праці».

Повномасштабна російська воєнна агресія у 2024 р. і на початку 2025 р. напряму впливала на роботу вітчизняної промисловості. Як наголошувалося вище, починаючи з 2024 р., Росія почала регулярно завдавати авіаракетних ударів по об'єктах української газової промисловості. У 2025 р. такі російські атаки ще посилюються, що призвело до значних втрат у цій галузі.

Як заявив у березні цього року директор Центру досліджень енергетики (далі – ЦДЕ) О. Харченко під час брифінгу в Медіа-центрі України в Києві, «частину пошкоджених атаками РФ потужностей газовидобутку можна буде відновити, за оптимістичними прогнозами, не раніше вересня – листопада, і вони охоплюють приблизно 25 % видобутку, який мала Україна до початку масованих ударів по енергосистемі». За його словами, частину втраченого обладнання можна порівняти з високовольтними електроенергетичними трансформаторами, які неможливо купити миттєво, а потрібно чекати 9–12 місяців, і які дорого коштують. При цьому О. Харченко зазначив, що нині будується велика кількість газової генерації і потрібно буде вирішувати питання, як забезпечувати її ресурсом. Але, на жаль, О. Чернишов, який очолював «Нафтогаз», не сформував відповідних запасів обладнання і, «як ми тепер точно знаємо, захист об'єктів не був достатньо сформований, що треба констатувати», описав ситуацію директор ЦДЕ. За його словами, альтернативи імпорту немає. «Є різні оцінки, якої кількості газу ми потребуємо. Є оцінка однієї держкомпанії в 7 млрд куб. м, іншої – у 2,7 млрд куб. м. Наші розрахунки показують, що потрібно мінімум 4,5 млрд куб. м імпорту, щоб зима проходила спокійно в частині газу», – зазначив О. Харченко (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/poshkodzheni-rf-potuzhnosti-blizko-gazovidobutku-ukrajini-nemozhlivo-vydnoviti-shkidko-ekspert-50496941.html>).

На думку генерального директора ДТЕК М. Тімченка, «Україні потрібно буде закупити за кордоном від 1 млрд до 2 млрд куб. м газу цього року для підготовки до наступного опалювального сезону». Точний обсяг закупівель, на його думку, залежатиме від швидкості відновлення газової інфраструктури, рівня видобутку та погодних умов (URL: <https://biz.liga.net/ua/all/tek/novosti/ukraini-treba-importuvaty-do-2-mlrd-kubometriv-hazu-otsinka-dtek>).

Зі свого боку фахівці Інституту економічних досліджень та політичних консультацій звернули увагу на те, що цього року НАК «Нафтогаз» почав імпорт природного газу на початку лютого через похолодання, припинення транзиту російського газу та обстріли газової інфраструктури. У період з 1 по 19 лютого поточного року до ГТС (газотранспортної системи. – Прим. авт.) надійшло 270 млн куб. м газу. Запаси в сховищах на 23 лютого впали до мінімуму за 10 років – 1,98 млрд куб. м. Для проходження опалювальних сезонів «Нафтогазу» потрібно буде закупити не менше 1 млрд куб. м газу.

Як видно з наведеного, публічні оцінки експертів щодо необхідних обсягів імпорту природного газу в Україну у 2025 р. сильно різняться. Загалом, це насамперед наслідок невизначеності у вітчизняній економіці, обумовленої повномасштабною війною Росії проти нашої держави. На фінансових аспектах імпорту газу в Україну у 2025 р. ми зупинимося далі.

Причому через базову роль паливно-енергетичного комплексу у вітчизняній економіці, масовані російські авіаракетні удари по об'єктах електроенергетики та газової промисловості певним чином вплинули на

ритмічність й обсяги виробництва в усій українській економіці, особливо в промисловості.

У результаті, за даними Держстату України за січень – вересень 2024 р., у цей період лише в березні та вересні минулого року у вітчизняній промисловості спостерігалось зростання виробництва. В інші місяці зазначеного періоду індекси промислової продукції до попереднього місяця коливалися в діапазоні 90,1–99,3 %, тобто спостерігалось скорочення промислового виробництва в цілому по Україні. При цьому щомісячна динаміка добувної та переробної промисловості були дещо відмінні між собою. У добувній промисловості України в зазначений вище період зростання виробництва спостерігалось в січні, березні травні та серпні, а в інші місяці індекси промислової продукції до попереднього місяця коливалися в діапазоні 97,0–98,6 %. Що ж стосується вітчизняної переробної промисловості, то за січень – вересень 2024 р. її зростання спостерігалось в період лютий – квітень та у вересні. В інші місяці зазначеного періоду в переробній промисловості індекси промислової продукції до попереднього місяця коливалися в діапазоні 81,9–99,2 %. При цьому, як свідчать дані Держстату України, коливання обсягів виробництва продукції в переробній промисловості було пов'язано не лише з перебоями в енергозабезпеченні підприємств, а й із сезонними коливаннями в обсягах переробки сільськогосподарської продукції. Також, за даними НБУ, в Україні значний дефіцит електроенергії спостерігався в липні, листопаді та грудні 2024 р. Утім, статистичні дані Держстату України про індекси промислової продукції за жовтень – грудень 2024 р. на момент підготовки цього матеріалу ще не було оприлюднено.

Повномасштабна воєнна агресія Росії справляла вкрай негативний вплив і на розвиток українського сільського господарства, але меншою мірою, ніж на розвиток української промисловості. Це пов'язано із впливом кількох факторів. Насамперед це нижчий рівень територіальної концентрації сільськогосподарського виробництва порівняно з промисловістю, особливо якщо порівнювати з галузями важкої промисловості. Тому при російських артилерійських обстрілах і авіаракетних ударах втрати сільського господарства менші, ніж втрати промисловості. Крім того, продукція окремих сільськогосподарських товаровиробників не має такого великого значення для ведення бойових дій, як продукція окремих промислових підприємств. Це обумовлює дуже різну частоту російських артилерійських обстрілів і авіаракетних ударів по сільськогосподарських підприємствах, з одного боку, та промислових й інфраструктурних об'єктах – з іншого. Мабуть, останнім часом найбільший вплив повномасштабної війни на розвиток сільського господарства України проявлявся через мобілізацію працівників сільськогосподарських підприємств до лав Сил оборони України, що призводило до скорочення чисельності робочої сили в аграрному секторі вітчизняної економіки. До речі, за оцінкою МВФ, саме дефіцит робочої сили є

одним з основних факторів, які нині обмежують розвиток української економіки.

Однак на розвиток сільського господарства під час повномасштабної війни впливають і чинники, так би мовити, невоєнного характеру. Зокрема, як зазначається в «Інфляційному звіті» НБУ, у 2024 р. «спека та посушливі умови влітку та восени негативно вплинули й на врожайність пізніх культур та показники тваринництва. Так, урожаї зернових і зернобобових культур, а також олійних виявилися меншими, ніж показники 2023 р., а олійних – і ніж попередні оцінки НБУ. Дефіцит електроенергії, зростання витрат на автономне енергозабезпечення та подорожчання кормів через нижчі врожаї також негативно вплинули на тваринництво. У результаті показники сільського господарства послабилися, а пропозиція продуктів харчування була меншою, ніж очікувалося. Слабкі показники промисловості та сільського господарства були причиною сповільнення зростання експорту й погіршення показників транспорту. Водночас стабільна робота морського коридору підтримувала транспортну галузь та експорт. Натомість нижчий урожай та одночасне зростання експорту сільського господарства продукції на тлі високих світових цін спричинили дефіцит сировини для ряду напрямів харчової промисловості». Але загалом сільське господарство у 2024 р. і на початку 2025 р. в умовах повномасштабної війни продовжувало доволі успішно виконувати функції одного з найважливіших драйверів усієї української економіки.

Як для умов повномасштабної війни доволі успішно функціонує транспортна система України. Попри те що «Росія продовжує атакувати портову інфраструктуру України, зокрема в січні та лютому зазнали обстрілів порти Одеси, Ізмаїла та Чорноморська, ...у січні Україна експортувала морським транспортом 6,6 млн т товарів, ...запрацювала контейнерна лінія Стамбул – Одеса». Водночас в січні 2025 р. «залізничним транспортом перевезено 14 млн т вантажів, що на рівні грудня 2024 р. та на 1 % менше, ніж у січні 2024 р. З них до портів перевезено 5,5 млн т та до західного кордону 2 млн т вантажів. Найбільшу частку в перевезеннях становлять руда (44 %), зерно (38 %) та чорні метали (6 %). ...Інтермодальні контейнерні перевезення залізницею у 2024 р. зросли на 28 % – до 258,2 тис. TEU (еквівалентів 20-футового контейнера). Серед них в експортному сполученні було перевезено 162,7 тис. TEU, в імпортному – 55,6 тис. TEU, у внутрішньому сполученні – 38,7 тис. TEU, транзитом – 1,19 тис. TEU. Найбільше в контейнерах було перевезено зернових вантажів (46 %), ще 20 % становлять вантажі чорних металів» (URL: http://www.ier.com.ua/ua/publications/regular_products/monthly_economic_monitoring?pid=7634).

Попри повномасштабну війну в Україні зростали обсяги роздрібної торгівлі. Зокрема, за даними Держстату, у січні – вересні 2024 р. оборот роздрібної торгівлі в Україні на 14,2 % перевищив оборот роздрібної торгівлі до відповідного періоду 2023 р. Причому темпи зростання обороту роздрібної

торгівлі минулого року перевищували темпи зростання роздрібних цін (інфляції) в Україні. Це є свідченням реального, а не лише номінального зростання обсягів роздрібної торгівлі в Україні.

Також в умовах повномасштабної війни Україна у 2024 р. нарощувала обсяги зовнішньої торгівлі, яка проводилася з партнерами з 230 країн світу. За даними Держстату України, «за 2024 р. експорт товарів становив 41 тис. 733,1 млн дол. США, або 115,3 % порівняно з 2023 р., імпорт – 70 тис. 751,2 млн дол., або 111,3 %. Негативне сальдо становило 29 тис. 018,1 млн дол. (за 2023 р. також негативне – 27 тис. 384,1 млн дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,59 (за 2023 р. – 0,57)».

Методика обліку зовнішньоторговельних операцій, яку використовує Національний банк України, прив'язана до правил обліку платіжного балансу, а не є відображенням даних Державної митної служби України, як у даних Держстату України. Цим обумовлено певні відмінності статистичних даних Держстату України та НБУ про результати зовнішньої торгівлі України. Зокрема, дані НБУ щодо українського експорту й імпорту товарів дещо менші за дані Держстату України. Більші розбіжності в даних цих двох відомств є в обліку експорту-імпорту послуг Україною. Однак напрями динаміки зовнішньої торгівлі України в обох випадках ідентичні. Але для цілей цієї роботи дані НБУ більш адекватно відображають економічну ситуацію у сфері зовнішньої торгівлі України.

Так, за даними НБУ, у 2024 р. експорт товарів з України збільшився порівняно з 2023 р. на 12,1 %. При цьому на початку 2025 р., за інформацією НБУ, «світові ціни на товари, вагомі для українського експорту зростали під тиском тимчасового обмеження пропозиції. Сталь і руда дорожчали через необхідність поповнення запасів перед весняною активізацією в будівництві та в очікуванні нових економічних стимулів з боку Китаю. Однак запровадження США 25 % мит на імпорт алюмінію й сталі посилили невизначеність в очікуванні контрзаходів. Ціни на зернові зростали на тлі стійкого споживання в умовах доволі низьких поточних запасів і негативних оцінок стану посівів озимих у найбільших країнах-експортерах. Однак очікуване додаткове запровадження імпортних мит США щодо третіх країн та відповідно контрзаходів у відповідь призвели до зниження цін наприкінці місяця. Соняшникова олія дорожчала під тиском низьких залишків соняшнику та погіршення USDA прогнозу світового виробництва олійних. Проте очікування рекордного врожаю сої в Бразилії й гарного врожаю в США на тлі зменшення попиту Китаю стримували ціни від більшого зростання». Загалом ці тенденції сприятливі для збільшення експорту українських товарів. Водночас імпорт товарів в Україну у 2024 р. збільшився порівняно з 2023 р. на 8,1 %.

Що ж стосується зовнішньої торгівлі України товарами та послугами, то у 2024 р. їх експорт збільшився порівняно з 2023 р. на 9,4 %, а імпорт у цей же період зріс на 3,0 %. При цьому в експорті-імпорті послуг Україною спостерігалася різноспрямована динаміка – їх експорт зростав, а імпорт

зменшувався, що значною мірою пов'язано з нинішньою повномасштабною війною. Це питання заслуговує на окреме дослідження. Загалом, наведені вище підсумки функціонування економіки України служили інформаційною базою її подальшого розвитку за умов повномасштабної воєнної агресії Росії.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Президент НАН України академік А. Загородній узяв участь у засіданні Національної ради України з питань розвитку науки і технологій.

У Києві 19 березня 2025 р. відбулося засідання Національної ради України з питань розвитку науки і технологій під головуванням міністра освіти і науки України О. Лісового. У заході взяли участь заступник міністра освіти і науки Д. Курбатов, представники Кабінету Міністрів України, Національної академії наук і національних галузевих академій наук, закладів вищої освіти та наукових установ.

На порядку денному засідання були питання розвитку наукової та науково-технічної діяльності України у контексті європейської інтеграції, концепція підтримки та розвитку кадрового потенціалу сфери науки «Національна система дослідників України», реорганізація діяльності робочих груп Нацради, оновлення персонального складу наукової ради Національного фонду досліджень України (НФДУ) та запровадження державної підтримки наукових видань. Відкрив засідання голова Адміністративного комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій (НРНТ), міністр освіти і науки О. Лісовий, наголосивши на важливості європейської інтеграції та адаптації української наукової системи до стандартів ЄС. Він зазначив, що перед Україною та її науковою спільнотою стоять нові виклики, які потребують невідкладного реагування.

Одне з ключових питань – затвердження персонального складу наукової ради НФДУ. Голова Наукового комітету НРНТ О. Антонюк представила результати конкурсу на оновлення складу Наукової ради Національного фонду досліджень України. За підсумками відкритого відбору було обрано нових членів ради, а її персональний склад рекомендовано на затвердження Кабінетом Міністрів України.

Заступник міністра освіти і науки Д. Курбатов доповів про стан наукової сфери та перспективи її розвитку у контексті євроінтеграції. Серед основних пріоритетів – розвиток кадрового потенціалу, дослідницької інфраструктури, багатоканального фінансування науки, цільове спрямування досліджень і розробок на вирішення наукових проблем світового рівня та наукомістких завдань економіки й оборони.

Також було представлено Концепцію підтримки та розвитку кадрового потенціалу «Національна система дослідників України». Ініціатива

спрямована на створення комплексної системи для визначення, визнання, підтримки та промоції найкращих українських наукових працівників, зокрема молодих учених. Концепція передбачає створення системи визнання та фінансової підтримки провідних українських дослідників, формування національного рейтингу науковців, а також забезпечення прозорої системи оцінювання та кар'єрного зростання для вчених. Окрему увагу було приділено питанням державної підтримки українських наукових видань. Міністерство освіти і науки України розробило механізм підтримки наукових журналів, що сприятиме збільшенню кількості якісних видань, впровадженню найкращих редакційних практик, відкритому доступу до публікацій та забезпеченню безоплатних публікацій для українських авторів (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 21.03).

Президент НАН України взяв участь у міжнародному семінарі щодо зміцнення науково-інноваційної системи України.

У швейцарському Цюриху 13–14 березня 2025 р. відбувся міжнародний семінар «Зміцнення науково-інноваційної системи України», організований Національною академією наук США у партнерстві з Фондом Саймонса та Швейцарським федеральним технічним інститутом Цюриха.

Подія зібрала провідних експертів зі США, Європи та України – представників наукових кіл, міністерств, промисловості, приватного сектору, благодійних організацій та фондів – для пошуку нових механізмів міжнародної підтримки та визначення дієвих рішень для зміцнення української науково-інноваційної системи як основи для подальшого економічного відновлення та сталого розвитку України.

У роботі семінару взяв участь президент Національної академії наук України академік А. Загородній, який представив стратегічне бачення ролі академії у відбудові та розвитку науково-інноваційної екосистеми України.

До участі в семінарі також долучилися: заступник міністра освіти і науки України Д. Курбатов, заступниця міністра цифрової трансформації України В. Іонан, голова Наукового комітету Нацради з питань розвитку науки і технологій О. Антонюк, посол Європейського Союзу в Україні К. Матернова, представники Європейської комісії, наукових установ та освітніх закладів.

Учасники заходу обговорили ключові аспекти міжнародної співпраці та інтеграції української науки у глобальні дослідницькі та інноваційні процеси.

Особлива увага була приділена активізації спільних міжнародних проєктів і програм, спрямованих на підтримку української науки та технологічного розвитку. Ці ініціативи визнані як критичні для економічного відновлення та довгострокового розвитку країни, оскільки вони сприяють обміну знаннями та технологіями, мають потенціал підняти науковий та економічний рівень України на міжнародній арені.

Крім того, учасники семінару поділились досвідом щодо впровадження інноваційних проєктів, які допоможуть «навести мости» між розрізненим

дослідницьким та інноваційним ландшафтом України. Зокрема йшлося про з'ясування ключових бар'єрів в екосистемі, які заважають прогресу, визначення цільових програм та рішень для їх усунення, а також можливості використання наявного і залучення додаткового фінансування.

Дискусії точилися навколо таких основних тем: посилення співпраці для відновлення та зростання України на основі науки та інновацій; залучення партнерства, ресурсів та координації; побудова глобальних партнерств: уроки міжнародної інституційної співпраці України; посилення науково-освітньої співпраці в Україні; поєднання науки та політики: сприяння процесу прийняття науково обґрунтованих рішень; посилення науково-виробничої співпраці; регіональний та галузевий інноваційний розвиток: залучення зацікавлених сторін; створення потенціалу для розвитку інновацій.

У своєму виступі академік А. Загородній підкреслив, що попри війну та складні обставини Національна академія наук України адаптується до нових викликів, упроваджує інноваційні підходи та відіграє ключову роль у формуванні стратегій регіонального розвитку, євроінтеграції та вирішення актуальних соціально-економічних проблем.

Він акцентував увагу на необхідності залучення міжнародної фінансової підтримки для збереження наукового потенціалу країни та створення інноваційного середовища, що сприятиме розвитку академічних стартапів і трансферу технологій.

Також президент НАН України провів низку важливих зустрічей, зокрема з президентом Фонду Саймонса Д. Шпергелем, віцепрезидентом Французької академії наук Ф.-А. Воллманом, експрезидентом Польської академії наук, головою ради зі співпраці з Україною при президентові Польської академії наук Є. Душинським.

Результати та рекомендації семінару стануть основою для подальшого вдосконалення міжнародної співпраці та обговорення ключових питань розвитку української науки на міжнародному рівні, зокрема під час чергової Міжнародної конференції з питань відновлення України (Ukraine Recovery Conference) (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 18.03*).

Рада молодих учених НАН України висловила позицію щодо академічної доброчесності.

Чергове засідання Ради молодих учених НАН України відбулося 13 березня 2025 р., під час якого, серед іншого, було розглянуто питання щодо можливого порушення принципів академічної доброчесності головою Ради В. Ковач.

Представник Ради молодих учених відділення фізики і астрономії НАН України А. Рудаковський ознайомив присутніх із рішенням зазначеної ради з цього питання, яка запропонувала відсторонити В. Ковач від виконання

обов'язків голови Ради молодих учених НАН України та ініціювати переобрання голови ради.

Заступник голови ради К. Стародубець представив інформацію про запити, що надійшли від молодих учених щодо можливого порушення принципів академічної доброчесності В. Ковач.

Після обговорення та заслуховування пояснень В. Ковач щодо можливого плагіату в її докторській дисертації рада ухвалила рішення тимчасово призупинити її повноваження на посаді голови. Остаточне рішення щодо дострокового переобрання буде прийняте після висновку Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Також рада засудила будь-які порушення академічної доброчесності та наголосила на неприпустимості булінгу й публічного цькування в медійному просторі.

Детальніше з протоколом засідання можна ознайомитися у фейсбуці за посиланням (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>).* – 2025. – 17.03).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Учені-політологи академії взяли участь в експертному обговоренні «Інститути демократії в Україні: вихід з війни».

Представники наукової спільноти, громадського сектору, міжнародних неурядових організацій та народні депутати попередніх скликань 13 березня 2025 р. обговорили питання законодавчого забезпечення та практичної спроможності органів влади відновити свої функції після скасування (припинення) правового режиму воєнного стану.

Захід відбувся в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України в рамках виконання спільного з ГО «Асоціація політичних наук України» проєкту «Межі інституційної спроможності: як працює влада в Україні» за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

Дискусія розгорталася в основному довкола двох питань: проведення післявоєнних виборів та розподілу повноважень між інститутами влади, які передбачатимуть зміни до Конституції України та профільних законів.

Відкриваючи захід, завідувачка відділу політичних інститутів та процесів Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України член-кореспондент НАН України Г. Зеленько зазначила, що обговорення є продовженням дослідницької роботи науковців відділу про пастки інституційної спроможності у системі державної влади в Україні. Також, говорячи про необхідність конституційних змін, які неможливі в умовах воєнного стану, але є необхідними через низку реформ, вчена відзначила, що чинна Конституція України за своєю суттю є телеологічною (орієнтовною). Тобто конституційні норми про правову, демократичну,

соціальну державу мають орієнтовний характер і на момент ухвалення Конституції визначали напрям розвитку країни. Відтак вони стали метою, і нині вже не можуть бути відображенням реального стану речей.

Про конституційні зміни та виборчі процеси, а також перехідні умови післявоєнного періоду говорили заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень доктор економічних наук В. Потапенко, завідувач кафедри політології Львівського національного університету ім. І. Франка А. Романюк, заступник декана філософського факультету цього університету В. Литвин, експерт з конституційного права Центру політико-правових реформ А. Магера, народний депутат України 8-го скликання, експерт Офісу Ради Європи в Україні О. Бойко, народний депутат України 8-го скликання В. Сташук, співзасновниця Національної платформи стійкості та згуртованості Ю. Тищенко, заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України член-кореспондент НАН України О. Майборода, завідувач відділу етнополітології В. Котигоренко і завідувач відділу політичної культури та ідеології цього інституту Ю. Ніколаєць, завідувачка відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень І. Павленко, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України Р. Балабан та ін.

Проблемні питання, які підіймалися промовцями: яким має бути тимчасове спеціальне законодавство щодо повоєнних виборів; наскільки можливо та доцільно проводити усі вибори одночасно; що робити з політичними партіями, які юридично зареєстровані, а фактично не діють; чи мають представники уряду належати до політичних партій і наскільки така прив'язка урядовців до партій буде релевантною в частині їх професійності; як забезпечити обсяг повноважень між гілками влади для функціонування інституту стримувань і противаг; що робити з незавершеною реформою децентралізації тощо.

Учасники дискусії констатували факт, що наразі в Україні на першому місці безпекові питання і питання виживання держави, однак це не означає, що країна не повинна думати про повоєнну систему організації влади, яка б сприяла узгодженню інтересів (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 18.03).

Каховська катастрофа матиме віддалені екологічні наслідки

Один з найбільш знаних і найпрестижніших наукових журналів – “Science” – 14 березня 2025 р. опублікував статтю “Environmental effects of the Kakhovka Dam destruction by warfare in Ukraine” («Екологічні наслідки руйнування Каховської греблі під час війни в Україні»), яку підготувала міжнародна група дослідників – науковці з Німеччини, України, США, Нідерландів, Туреччини, Аргентини. Серед авторів публікації – фахівці з Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН

України й Інституту гідробіології НАН України. За одностайним рішенням авторського колективу статтю присвячено пам'яті доктора біологічних наук, професора Л. Шевцової, яка багато років працювала в Інституті гідробіології НАН України, очолюючи напрям дослідження річок. За кілька днів до подання статті до друку, 2 січня 2024 р., науковиця дістала смертельне поранення під час ракетного обстрілу Києва.

Це дослідження є важливим кроком у розумінні масштабів трагедії 6 червня 2023 р., коли російські війська підірвали греблю Каховської ГЕС, а також довгострокових наслідків війни для довкілля. Воно сприяє визначенню шляхів відновлення екосистем після техногенних катастроф такого масштабу.

«Сучасні стратегії ведення війни зменшують необхідність у наземних операціях, однак річки не тільки залишаються природними бойовими бар'єрами, а й дедалі частіше стають інструментом ведення війни. <...> Використання води як зброї у високоіндустріалізованих регіонах під час російсько-української війни спричинило катастрофічної економічні та екологічні наслідки», – зазначають автори публікації. В Україні, починаючи з 2022 р., були навмисно зруйновані дамби на річках Ірпінь, Оскіл, Інгулець, а згодом було пошкоджено греблі кількох електростанцій на великих водосховищах Дніпра.

Найдраматичнішою та наймасштабнішою подією став підрив російськими окупаційними військами греблі Каховської ГЕС. Її руйнування спричинило катастрофічну повінь і затоплення пониззя Дніпра. Унаслідок цього постраждали 110 тис. людей, зруйновано 60 тис. будівель, завдано непоправної шкоди прісноводним і морським екосистемам. Крім того, виникли масштабні проблеми з водозабезпеченням населення і зрошенням сільськогосподарських угідь.

Каховська катастрофа спричинила потужний міжнародний резонанс і викликала занепокоєння серед фахівців у багатьох країнах, адже у світі налічується понад 50 тис. великих водосховищ, значна частина з яких застаріла. Ризик їхнього навмисного руйнування під час конфліктів дедалі зростає попри те, що такі дії грубо порушують Женевські конвенції.

Міжнародна група науковців зосередила основну увагу на екологічних наслідках Каховської катастрофи, зокрема на оцінюванні їхніх короткострокових і віддалених наслідків. Завдяки міждисциплінарному підходу дослідницька команда розробила методологічну основу, що поєднала польові спостереження із дистанційним зондуванням, цифровим і аналітичним моделюванням. Такий підхід украй важливий, оскільки доступ до водосховища залишається ускладненим, а в деяких районах – повністю неможливим через бойові дії, що досі тривають. Запропонована концепція дає змогу не лише оцінювати наслідки раптових руйнувань гребель, а й визначати ефективні інструменти та підходи для їхнього аналізу.

Для оцінювання стану поверхні дна колишнього Каховського водосховища науковці Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України використали спектрональні космічні знімки

спутника Sentinel-2 та знімки у видимому діапазоні. Це дало змогу точно визначити площі, вкриті рослинним покривом, а також різними типами відкладів (мулом, замуленим піском тощо).

Дешифровані знімки у діапазоні NDWI (Normalized Difference Water Index) допомогли детально описати залишкові водні об'єкти водосховища під час водопілля на Дніпрі й відобразити рельєф його чаші. Саме рельєф відіграв ключову роль у розрахунку об'ємів води, що лишалась у водосховищі в періоди водопілля й межені. Отримані дані також стали основою для гідродинамічного моделювання наслідків прориву греблі Каховської ГЕС.

На основі супутникового моніторингу Каховського водосховища, результатів моделювання паводкової хвилі й оцінювання масштабів вивільнення забруднювальних речовин із донних відкладів автори статті дійшли висновку, що колишнє Каховське водосховище лишається потенційним джерелом тривалого забруднення. Ще задовго до катастрофи у водоймі накопичилися значні обсяги небезпечного осаду, зокрема важких металів, сполук азоту і фосфору. Майбутні сезонні повені, поверхневий стік, вітрова ерозія та біологічні процеси можуть активізувати ці відклади, спричиняючи подальше поширення забруднення. За оцінками авторів дослідження, загальний об'єм осаду становить 1,3–1,7 куб. км, а маса лише токсичних металів в осушених донних відкладах сягає близько 83 тис. т. І під час прориву греблі було змито менш ніж 1 % цих забруднень.

Шкідливі речовини можуть становити велику небезпеку для мешканців південних регіонів України, адже домогосподарства широко використовують річкову воду, щоб компенсувати брак централізованого водопостачання за умов, коли більше немає водосховища, яке виконувало самоочисту, акумуляційну та буферну функції. Забруднення може вплинути на якість води, біорізноманіття і стан екосистем, спричиняючи накопичення токсикантів у водних організмах і потенційно загрожуючи здоров'ю людей. Та якщо постраждалі екосистеми вже почасті відновилися завдяки швидкому заростанню прибережної зони, то для боротьби із забрудненням важкими металами, на думку науковців, доведеться вживати додаткових заходів. Наприклад, вдається до методів біоремедіації, зокрема біостимуляції поглинання мікроорганізмами і фіторемедіації. Як вважають дослідники, для Каховського водосховища найбільш доступним методом у короткостроковій перспективі буде саме фіторемедіація.

Автори також здійснили цифрове моделювання гідродинаміки потоку в момент максимального паводку: між заплавою та основним руслом утворилася сильна турбулентність, що призвело до вимивання водної та прибережної рослинності, повного знищення донних ценозів, масової загибелі риб та інших гідробіонтів (водних організмів). Паводок створив прісноводний шлейф з високою концентрацією забруднювальних речовин, який, поширюючись шельфом Чорного моря, знизив солоність і вплинув на його екосистему. Уже 17 червня 2023 р. шлейф досяг дельти Дунаю, охопивши

площу близько 7 тис. 300 кв. км. Масштаб впливу на кілька порядків перевищив усі відомі прориви й цільові проекти зі знесення гребель.

За даними Інституту гідробіології НАН України, вплив Каховської катастрофи на біорізноманіття і стан водних і прибережних екосистем вище греблі був менш стрімким, але значно тривалішим і масштабнішим. Біомаса донних безхребетних на різних глибинах і різних типах донних ґрунтів Каховського водосховища у період, що передував збройному руйнуванню, варіювала від кількох грамів до десятків кілограмів на 1 кв. м дна. Основу цієї біомаси становили поселення молюсків дрейсени, яка є потужним фільтратором: за добу 1 кг дрейсен профільтрує понад 1 т води, переводячи забруднення у донні відклади. Науковці Інституту гідробіології НАН України оцінюють загальну масу загиблих молюсків у 200–500 тис. т.

Чи потрібно відновлювати Каховське водосховище? Одностайності в цьому питанні немає. Чимало дослідників стверджують, що знову будувати греблю не варто, бо річкова екосистема швидко відновлюється. Але вони ігнорують уже згадані загрози від важких металів і їхнього накопичення у харчових ланцюгах, адже заповнення водосховища може пом'якшити цю проблему і посприяти економічному відновленню в регіоні. Фахівці Інституту гідробіології НАН України пропонують компромісний варіант – зменшити площу водосховища, спорудивши 50-кілометрову дамбу, що відокремить північно-східну частину Каховського водосховища (де у давнину була територія сакрального Великого Лугу) від решти акваторії. Водночас реконструкція греблі та будівництво бар'єру потребуватимуть багаторічних зусиль і заходів для мінімізації впливу забруднювальних речовин. Автори статті у журналі "Science" припускають, що цей вплив можна ефективно контролювати, спорудивши дві тимчасові дамби завдовжки 15 км, що відокремлять головне русло від заплави.

На думку дослідників, реалізувати будь-які плани з відновлення постраждалих водних екосистем України можна буде лише після завершення війни. Водночас захист гребель у зонах бойових дій, на переконання авторів, має стати пріоритетним завданням міжнародного права, адже їхнє руйнування призводить до людських жертв і завдає катастрофічної шкоди довкіллю.

Робота міжнародного наукового колективу триває. Учені сподіваються, що отримані результати стануть важливим підґрунтям для можливих стратегій відновлення зруйнованого водосховища. Крім того, напрацьований досвід допоможе врахувати особливості екосистемних процесів під час планового демонтажу гребель у майбутньому (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 20.03).

Національний фонд досліджень України оголошує новий конкурс проектів «Наука для зміцнення обороноздатності і національної безпеки України».

Метою конкурсу є відбір проєктів для надання колективних грантів на виконання прикладних наукових досліджень або розробок, спрямованих на створення нового науково-технічного продукту (нових матеріалів, пристроїв, технологій, програмних продуктів тощо), підготовленого до впровадження на підприємствах України.

За своєю тематикою проєкти, що подаються на конкурс, мають відповідати щонайменше одному з пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, визначених Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», а також відповідати одному з перелічених в умовах конкурсу тематичних напрямів.

Конкурс орієнтований на отримання практичного результату у вигляді нового або істотно вдосконаленого матеріалу, пристрою, технології, програмного продукту тощо.

Виконання проєктів передбачається у 2025–2026 рр.

Термін подання заявок: з 3 березня до 1 квітня 2025 р.
(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 10.03).

«Молекулярні механізми кальцієвої сигналізації в збудливих клітинах: функціональна роль ріанодинових рецепторів» (АНОНС)

В Інституті біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України 28 березня 2025 р. відбудеться чергове засідання міждисциплінарного загальноакадемічного семінару в галузі природничих наук «Актуальні питання фізико-хімічної та математичної біології». Керівник семінару – академік НАН України С. Костерін.

З доповіддю «Молекулярні механізми кальцієвої сигналізації в збудливих клітинах: функціональна роль ріанодинових рецепторів» виступить доктор біологічних наук В. Шкриль (Інститут фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України).

Початок заходу – о 10:30.

Адреса: Київ, вул. Леонтовича, 9, актовий зал Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України.

Про тему доповіді.

Іони кальцію (Ca^{2+}) є універсальним вторинним посередником, який у збудливих клітинах регулює багато фізіологічних процесів, зокрема збудження, м'язове скорочення, вивільнення медіаторів, синаптичну пластичність, секрецію, транскрипцію генів та апоптоз. Внутрішньоклітинна концентрація Ca^{2+} контролюється завдяки різноманітним молекулярним механізмам, які включають іонні канали, кальцій-зв'язувальні білки, канали вивільнення кальцію з внутрішньоклітинних депо, а також обмінники та помпи, що забезпечують видалення кальцію з цитозолу. У збудливих клітинах, таких як нейрони або м'язові клітини, стимульований збудженням вхід кальцію може додатково спричинити підвищення його концентрації

шляхом вивільнення Ca^{2+} із внутрішньоклітинних депо, що відіграє регуляторну роль у відповідних клітинних функціях.

Внутрішньоклітинна концентрація Ca^{2+} змінюється від 50 нМ у стані спокою до приблизно 10 мкМ під час пікових фізіологічних стимулів, що відображає зміни на кілька порядків. Надходження Ca^{2+} із позаклітинного середовища здійснюється через активацію різних мембранних каналів: потенціалзалежних кальцієвих каналів (VGCC), іонотропних рецепторів глутамату та ацетилхолінових рецепторів, а також каналів транз'єнтного рецепторного потенціалу плазматичної мембрани. Крім того, в деяких випадках до цього процесу можуть залучатися $\text{Na}^+/\text{Ca}^{2+}$ -обмінник або інші додаткові сигнальні шляхи. Основною внутрішньоклітинною органелою, що сприймає та обробляє кальцієві сигнали, які надходять від кальцієвих каналів плазматичної мембрани, є ендоплазматичний ретикулум (EP); у м'язових волокнах – саркоплазматичний ретикулум (CP).

Ріанодинові рецептори (RyRs) – це клас кальцієвих каналів, розташованих усередині клітини на мембрані EP або CP. Активність RyRs регулюється різними факторами, зокрема змінами концентрації кальцію, фосфорилуванням, а також взаємодією з іншими білками. Ріанодинові рецептори чутливі до внутрішньоклітинного кальцію, тому підвищення його концентрації в цитозолі може стимулювати вивільнення Ca^{2+} через ці рецептори – процес, відомий як кальцій-індуковане вивільнення кальцію (CICR). Вивільнення Ca^{2+} із ретикулуму відбувається у вигляді дискретних подій, що мають стереотипну форму та можуть бути візуалізовані за допомогою конфокальної флуоресцентної мікроскопії та флуоресцентних Ca^{2+} -чутливих барвників. Ці події отримали назву Ca^{2+} -спалахів (Ca^{2+} sparks).

Взаємодія VGCC та RyRs у скелетному м'язі є алостеричною, тобто активність ріанодинового рецептора може змінюватися не шляхом безпосередньої взаємодії з його активним центром, а через пряме зв'язування з кальцієвими каналами плазматичної мембрани. При цьому активація рецептора не потребує механізму CICR. За фізіологічних умов Ca^{2+} -спалахи, що є мініатюрними проявами CICR, майже не фіксуються в інтактних скелетних м'язових волокнах дорослих ссавців.

Мітохондрії виконують не лише функцію фабрики клітинної енергії у вигляді АТФ, а й відіграють ключову роль в інших клітинних процесах. Підвищення концентрації кальцію в мітохондріях посилює продукцію нікотинамідаденіндинуклеотиду, активує транспорт електронів, змінює рівень протонів і сприяє утворенню активних форм кисню. Вважається, що окислення або нітрозативна модифікація RyRs, викликана підвищеною концентрацією реактивних кисневих сполук, може бути однією з причин появи Ca^{2+} -спалахів або активації механізму CICR у скелетних м'язах.

У кардіоміоцитах поява Ca^{2+} -спалахів зумовлена CICR не лише для ініціації цієї події, але й для поширення активації серед групи RyRs. Спонтанний характер Ca^{2+} -спалахів та невизначеність місця їх виникнення ускладнюють точне визначення параметрів таких мініатюрних сигналів.

Сучасні методи швидкої конфокальної мікроскопії дають змогу детально досліджувати зміни внутрішньоклітинної концентрації кальцію у збудливих клітинах як на локальному рівні, так і в контексті швидких змін у межах всієї клітини.

Мобілізація Ca^{2+} -сигналізації також спостерігається в нейронах головного мозку. Зокрема, RyRs у периферичних і центральних нейронах можуть підсилювати та подовжувати вхідні Ca^{2+} -сигнали завдяки механізму CICR. Встановлено, що в сомі пірамідальних нейронів наявна ретикулярна мережа ER, яка простягається до дендритів та по всій довжині аксона, включаючи пресинаптичні бутони. Крім того, довготривала стимуляція пірамідальних клітин CA1-зони гіпокампу індукує вивільнення Ca^{2+} із дендритних або пресинаптичних ріанодинчутливих Ca^{2+} -депо.

Дисфункція ріанодинових рецепторів може призводити до порушень у вивільненні кальцію з внутрішньоклітинних депо, що, своєю чергою, спричиняє м'язову слабкість і дегенерацію тканин. У серцевих клітинах неправильне функціонування RyRs може викликати порушення циклічних змін концентрації кальцію, необхідних для нормального скорочення серцевого м'яза, що підвищує ризик розвитку аритмій. Дисфункція RyRs також асоціюється з різними патологіями, включаючи м'язову дистрофію Дюшена, серцеві аритмії та нейродегенеративні розлади, такі як хвороба Альцгеймера.

Мета загальноакадемічного семінару полягає у періодичному заслуховуванні та обговоренні наукових доповідей, присвячених застосуванню сучасних експериментальних та теоретичних методів хімії, фізики та математики для вирішення нагальних проблем біології, зокрема у галузі біохімії, біофізики, молекулярної та клітинної біології, молекулярної фізіології, біоенергетики, гноміки, медичної біології, фармакології, нанобіотехнології, системної та синтетичної біології тощо.

Організація зазначеного семінару була обумовлена прогресуючим розвитком таких «перехресних» наук та наукових напрямів, як біофізична хімія, фізична біохімія, хімічна біофізика, біохімічна фізика, фізико-хімічна біологія, фізика живого, математична біофізика, теоретична біологія, біоінформатика, штучний інтелект в біології та медицині тощо.

Відтоді як був започаткований загальноакадемічний семінар (квітень 2023 р.), на його засіданнях із міждисциплінарними науковими доповідями вже виступили 19 доповідачів.

Наступне засідання семінару заплановано на квітень 2025 р.

Пропозиції щодо виступів із доповідями (обсяг тез доповіді – 1–2 с.) надсилайте, будь ласка, на електронні скриньки керівника семінару – заступника директора з наукової роботи Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, завідувача відділу біохімії м'язів цього інституту академіка С. Костеріна: kinet@biochem.kiev.ua ; kosterin.serg@gmail.com.

За анонсами засідань семінару стежте також на сайті Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 10.03).

«Стартап-школа Академ.сіті – інноваційна екосистема для розвитку академічних стартапів наукових установ НАН України»

Київський академічний університет (КАУ) запросив науковців на захід із презентації можливостей стартап-школи «Стартап-школа Академ.сіті – інноваційна екосистема для розвитку академічних стартапів наукових установ НАН України» (на сьогодні захід уже відбувся: 20 березня 2025 р. о 14:00 в онлайн-форматі. – Прим. ред.).

У рамках розвитку стартап-школи КАУ в партнерстві з Національним університетом «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА) ставить перед собою завдання створити умови для розвитку академічних стартапів та проєктів науковців НАН України, зацікавлених у комерціалізації результатів наукових досліджень та просуванні своїх розробок; проведення заходів з підвищення кваліфікації науковців.

Заходи, передбачені у 2025 р. у рамках стартап-школи:

- програма підтримки студентських та академічних науково-інноваційних проєктів і стартапів;
- інкубаційна програма BOOSTER інноваційних проєктів та серія тренінгів з інкубації й акселераційної підтримки академічних стартапів;
- Могилянський відкритий хакатон “BE FIRST”;
- тренінг для молодих учених з питань підготовки проєктів на грантові конкурси;
- інформаційний семінар від цифрового інноваційного хабу NOSC-UA DІN та воркшоп щодо впровадження цифрових рішень на платформі FIWARE;
- індустриальний хакатон та акселераційна програма КМДА “Академ.сіті”;
- JoinNOW: Біржа ідей і талантів (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 19.03).

Оголошено конкурс на обрання членів наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій

Ідентифікаційний комітет з питань науки розпочинає конкурс на обрання 12 нових членів наукового комітету, які працюватимуть у ньому протягом чотирьох років. Також у рамках конкурсу буде відібрано 10 осіб до резервного складу для можливого заміщення вакантних місць у майбутньому.

Підстави для проведення конкурсу:

- статті 21 і 22 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»;
- Положення про конкурс (затверджене постановою КМУ від 28.12.2016 № 1042);
- рішення Ідентифікаційного комітету (протокол від 14.03.2025 № 1).

До участі запрошуюються науковці, які відповідають кваліфікаційним вимогам і вимогам п. 6 ст. 21 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» і мають:

- вагомі наукові здобутки та бездоганну репутацію в науковій спільноті;
- лідерські якості й досвід управління науковими проектами;
- можливість представляти основні напрями науки:
- природничі науки (фізика, математика, хімія, науки про Землю);
- технічні науки та технології, матеріалознавство;
- науки про життя, медичні науки й пов'язані технології;
- сільськогосподарські науки, харчові та біотехнології;
- соціогуманітарні, економічні й правові науки.

Хто може висувати кандидатів:

– учені (наукові, науково-технічні, технічні) ради наукових установ і закладів вищої освіти або структурних підрозділів;

– учені ради або загальні збори наукових працівників інших вітчизняних юридичних осіб усіх організаційно-правових форм та форм власності, що мають відповідні наукові підрозділи;

– збори пов'язаних з науковою діяльністю працівників малих і середніх наукових та науково-виробничих підприємств, які не мають наукових або науково-технічних рад у своїй структурі;

– постійно діючі протягом не менше двох років тематичні або проблемно-орієнтовані міжвідомчі, міжінститутські наукові семінари (за підписом голови семінару), ради з наукових проблем при Національній академії наук, національних галузевих академіях наук;

– статутні органи вітчизняних фахових наукових товариств, зареєстрованих як громадські наукові організації;

– групи вчених у кількості не менше ніж вісім осіб, що мають науковий ступінь доктора філософії (кандидата наук) або доктора наук.

Документи кандидатів відповідно до переліку (разом з анкетною та згодою на обробку персональних даних) українською та англійською мовами приймаються до 23:59 18 травня 2025 р. електронною поштою: identcom@mon.gov.ua (тема листа: «Прізвище, кандидат до Наукового комітету»).

Заявки, що не відповідають вимогам, будуть повернені на доопрацювання (не більше одного разу).

Оголошення результатів очікується орієнтовно 16 червня 2025 р. на сайтах КМУ та МОН.

Контакти для довідок: (044) 287-82-39; email: identcom@mon.gov.ua (тема: «Довідка») **(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 21.03).**

Міжнародне співробітництво в галузі освіти та науки

В Інституті теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України успішно пройшов сателітний симпозиум «Квантова наука в Україні 2025» у рамках Глобального саміту Американського фізичного товариства.

В Інституті теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України 18 березня 2025 р. успішно пройшов сателітний симпозиум «Квантова наука в Україні 2025» у рамках Глобального саміту Американського фізичного товариства (APS Global Physics Summit – Global Satellite Session – Ukraine: Quantum Science in Ukraine).

Захід, організований за підтримки Американського фізичного товариства (American Physical Society, APS), об'єднав науковців з України, Німеччини, Франції та США. Учасники обговорили перспективи квантових технологій, обмінялися ідеями та окреслили шляхи подальших досліджень. Головував на засіданні директор Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України доктор фізико-математичних наук С. Перепелиця.

Програма заходу включала низку доповідей, що висвітлювали актуальні теми квантової фізики. Зокрема, директор Київського академічного університету (КАУ) академік НАН України О. Кордюк представив теоретичний підхід до пошуку нових квантових матеріалів з використанням машинного навчання.

Ж. В. ден Брінк з Інституту дослідження твердого тіла та матеріалів Лейбніца (Дрезден, Німеччина) (IFW Dresden) розповів про дослідження альтермагнетизму та його можливі застосування у квантових технологіях.

Важливою частиною заходу стали доповіді про квантову оптику та оптичну метрологію. Н. Трепс з Університету Сорбонни (Париж, Франція) представив модальний підхід до багатопараметричної оцінки в оптиці, а провідний науковий співробітник Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України доктор з природничих наук А. Семенов розповів про нові результати у вивченні неklasичних оптичних станів.

Окрему увагу учасники приділили фундаментальним питанням квантової механіки, включаючи спектральні розриви у багаточастинкових квантових системах (повідь провідного наукового співробітника Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» доктора фізико-математичних наук А. Сотнікова) та квантову обробку сигналів (повідь завідувача відділу Фізико-технічного інституту низьких температур ім. Б. І. Веркіна НАН України доктора фізико-математичних наук С. Шевченка). Зацікавленість аудиторії також викликала доповідь провідного наукового співробітника Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України доктора фізико-математичних наук Є. Крячка, який представив дослідження водневих зв'язків у теломерних G-квадруплексах, що може допомогти у розумінні механізмів старіння.

Учасники відзначили високий рівень конференції та значний внесок українських науковців у розвиток світової квантової фізики (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 20.03*).

За підтримки Європейської дослідницької ради (ERC) було організовано інформаційний семінар «Європейська дослідницька рада в Рамковій програмі ЄС “Горизонт Європа”: можливості для українських науковців».

Організатор заходу (на сьогодні захід уже відбувся: 19 березня 2025 р. – Прим. ред.). – Національний контактний пункт (НКП) Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа», який діє на базі Центру досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН України.

Мета – привернути увагу українських науковців до можливостей участі у конкурсах за вказаним напрямом.

У семінарі взяли участь запрошені спікери – представник Європейської дослідницької ради і виконавці успішних проєктів з країн ЄС. Відвідувачі заходу зможуть отримати відповіді на запитання про конкурси та проєкти ERC безпосередньо від представника ради й тих, хто має досвід успішної підготовки проєктних заявок.

Після закінчення семінару експерти НКП надали індивідуальні консультації із загальних питань щодо програми «Горизонт Європа» за напрямками «Європейська дослідницька рада» та «Правові і фінансові питання» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 14.03*).

Відбувся спільний японсько-український симпозіум «Японія та Україна. Далекі та близькі партнери: історичні передумови, виклики та перспективи».

Спільний японсько-український симпозіум, організований Інститутом соціальних досліджень Охара (Японія) та Державною установою «Інститут всесвітньої історії НАН України», відбувся 28 лютого 2025 р. Захід відбувся в онлайн-форматі на платформі “Zoom” у межах спільного японсько-українського дослідницького проєкту «Японія та Україна. Далекі та близькі партнери: історичні передумови, виклики та перспективи».

З вітальним словом виступили професор Університету Хосей, заступник директора Інституту соціальних досліджень Охара (Японія) Р. Шіндо та заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» (Україна) кандидат історичних наук В. Солошенко.

У першій частині симпозіуму попередній директор Інституту соціальних досліджень Охара професор А. Сузукі представив доповідь

«Спільний японсько-український видавничий проект», у якій окреслив зміст майбутнього видання та внесок японських дослідників. До збірника увійдуть такі статті: «Трудова дипломатія профспілок гірників у Японії та Радянському Союзі в епоху “холодної війни”: як японські шахтарі сприймали умови праці та життя радянських шахтарів і функції їхніх профспілок» (професор А. Сузукі); «Співжиття японських і радянських громадян на окупованому Радянським Союзом Південному Сахаліні після Другої світової війни: спогади японських репатріантів про українських поселенців» (професор Університету Х. Р. Шіндо); «Поточний стан прийому та підтримки українських евакуйованих у Японії» (доцент Університету Хосей Сатомі Ера); «Україна – репрезентація селянської революції: сприйняття України японськими анархістами у 1920–1930-х роках» (науковий співробітник Інституту соціальних досліджень Охара Р. Іто); «Війна в Україні та антивоєнні рухи в Японії: аналіз протестних подій» (доктор філософії, запрошена викладачка факультету соціальних досліджень Університету Хітоцубаші Ю. Овада).

Директор Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» член-кореспондент НАН України А. Кудряченко виступив із доповіддю «Підтримка України Японією в контексті російсько-української війни: стан і перспективи». Він проаналізував основні напрями співпраці між Україною та Японією в умовах російської агресії у 2014–2025 рр., виокремивши два ключові етапи. Перший етап охоплює період від анексії Криму в лютому 2014 р. та початку війни на Донбасі до 2021 р. Другий – від повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. до сьогодні. Японія стала єдиною азійською країною, яка з 2014 р. запровадила санкції проти Росії та послідовно підтримувала всі резолюції ООН, що засуджували російську агресію. У 2014–2021 рр. рівень японської допомоги Україні був співмірним із підтримкою Європейського Союзу. Після 24 лютого 2022 р. Токіо рішуче засудив новий етап російської агресії та значно розширив свою підтримку України. Японія прийняла близько 2 тис. 300 українських переселенців, забезпечивши їх житлом, медичним страхуванням і фінансовою підтримкою. Загальний обсяг допомоги, наданої Україні з березня 2022 р., перевищує 12 млрд дол. Відповідно до «Угоди про підтримку України та співробітництво між Україною та урядом Японії» (червень 2024 р.), Токіо продовжуватиме надавати допомогу протягом усього десятирічного періоду дії документа.

Заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» кандидат історичних наук В. Солошенко у своїй доповіді «Науково-технічне та освітнє співробітництво між Україною та Японією (сер. ХХ – поч. ХХІ ст.)» висвітлила розвиток українсько-японських зв'язків у науково-технічній та освітній сферах. У радянський період характер українсько-японських контактів значною мірою визначався політикою Москви, що спричиняло їх періодичне «заморожування» або активізацію. Важливою віхою стала Радянсько-японська декларація 1956 р., яка офіційно припинила стан війни між країнами та відкрила можливості для науково-технічного співробітництва. Детально проаналізовано внесок українських

учених у розвиток наукових зв'язків з Японією. Починаючи з 1960-х рр., Національна академія наук України сформувала сталі традиції міжнародного співробітництва з японськими науковими установами, які активно розвиваються й сьогодні. Сучасне партнерство Києва та Токіо у науково-технічній та освітній сферах ґрунтується на угодах про взаємне визнання дипломів, роботі Українсько-японської комісії з науково-технічного співробітництва та «Спільній заяві України та Японії про нове партнерство у XXI столітті», підписаній у березні 2005 р. Після початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 р. інтерес до України в Японії значно зріс. У Японії видають книги про Україну, експерти проводять лекції та круглі столи в університетах, а з 2022 р. українську мову почали викладати у Токійському, Кіотському університетах та університеті Кобе Гакуїн. Позитивна динаміка розвитку українсько-японських відносин, особливо в галузі науки та освіти, створює міцну основу для подальшого поглиблення співпраці та зміцнення дружніх зв'язків між двома державами.

Особливий інтерес японських колег викликала поїздка президента Академії наук України академіка Б. Патона до Японії у 1965 р. Чому його запросили до Японії? Яке значення мали його контакти з японськими науковцями та підприємцями для українського суспільства? Ці питання розкрила доцент В. Солошенко, зазначивши, що вони залишаються важливими для розуміння витоків українсько-японського науково-технічного співробітництва.

Старший викладач кафедри військової підготовки Національного університету оборони України Н. Солошенко у доповіді «Подолання ядерних та техногенних катастроф: спільна боротьба України та Японії» зупинилась на наслідках ядерних і техногенних катастроф, що сталися в обох країнах, а також проаналізувала заходи, вжиті для їхнього подолання. Зокрема, йшлося про аварію на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 р. та катастрофу на японській АЕС «Фукусіма-1» 11 березня 2011 р., яка, за оцінками Міжнародного агентства з атомної енергії, єдина за своїм масштабом співмірна з Чорнобильською трагедією. Перші контакти з Японією у сфері ліквідації наслідків Чорнобильської аварії були встановлені ще у 1986 р., коли до СРСР прибули японські радіологи, що мали унікальний досвід лікування постраждалих від атомних бомбардувань Хіросіми та Нагасакі. У вересні 1990 р. між Японією та Радянським Союзом було підписано Меморандум про надання медичної допомоги потерпілим унаслідок аварії на ЧАЕС. Попри суттєві відмінності між аваріями на Чорнобильській АЕС і «Фукусіма-1», у посткатастрофічний період простежуються спільні виклики. Це стосується не лише ліквідації наслідків катастроф, а й інформування населення про рівень радіаційного забруднення, його вплив на здоров'я, проведення профілактичних заходів медичного захисту та соціальної підтримки постраждалих.

Японські колеги також поділилися власними враженнями, зазначивши, що в Японії існує значна кількість людей, які виступають проти використання

атомної енергії. Старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» кандидат економічних наук Є. Прип'юк присвятив свою доповідь «Розвиток японсько-в'єтнамського співробітництва та його вплив на позицію В'єтнаму щодо російсько-української війни» аналізу становлення та динаміки політичних і торговельно-економічних зв'язків між двома країнами. Дипломатичні відносини між Японією та В'єтнамом були встановлені у 1973 р., а у 2009 р. їх підняли до рівня стратегічного партнерства, що відкрило нові можливості для співпраці. Останні десятиліття Японія залишається одним із ключових зовнішньоекономічних партнерів В'єтнаму та другим за величиною інвестором у його економіку. Водночас вона є найбільшим донором В'єтнаму в межах програми Офіційної допомоги в цілях розвитку (ODA), активно сприяючи реалізації національної стратегії індустріалізації та модернізації країни. У доповіді також розглянуто вплив японсько-в'єтнамської співпраці на офіційну позицію В'єтнаму щодо російсько-української війни. Зокрема, проаналізовано фактори, які зумовили політику нейтралітету Ханоя.

Друга частина симпозіуму була присвячена реаліям російсько-української війни, її наслідкам для населення та змінам у повсякденному житті України.

Старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» доктор політичних наук М. Фесенко у доповіді «Історична пам'ять Маріуполя та уроки врегулювання військового конфлікту в Україні» проаналізував, як широкомасштабна війна Росії проти України змінила сприйняття міста, вплинула на збереження та переосмислення його історичної спадщини. Доповідь мала особливий емоційний відтінок, адже сам науковець родом із Маріуполя, де до початку війни мешкала його родина. У виступі докладно описано економічне, культурне й освітнє значення міста до початку бойових дій, а також масштабні руйнування, гуманітарну катастрофу та людські втрати, яких зазнав Маріуполь з 2022 р. До війни в місті мешкало майже пів мільйона жителів, однак після активних боїв (весна 2022 р.) залишилося лише близько 150 тис. Маріуполь був ключовим промисловим центром: у місті працювали металургійні гіганти – комбінати імені Ілліча та «Азовсталь», завод важкого машинобудування «Азовмаш», Маріупольський морський торговельний порт, Азовський судноремонтний завод. Однак унаслідок активних бойових дій промислова та цивільна інфраструктура міста зазнала катастрофічних руйнувань. За офіційними підрахунками, під час бойових дій загинули щонайменше 25 тис. осіб, з них 5–7 тис. – під завалами зруйнованих будівель.

У завершальній частині директор Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» член-кореспондент НАН України А. Кудряченко підбив підсумки наукового заходу. Після цього відбулося відкрите обговорення. Організатори та учасники симпозіуму підкреслили значущість кожної теми, розкритої у відповідних доповідях та

провели їх детальне обговорення. Міжнародний симпозіум засвідчив високий рівень зацікавленості як українських, так і японських дослідників у подальшому розвитку академічної співпраці. Було окреслено напрями майбутніх спільних проєктів і визначено ключові теми для подальших досліджень. Захід став важливим кроком у розширенні двостороннього діалогу та сприяв поглибленню наукового й культурного обміну між Японією та Україною (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 13.03*).

Конкурс спільних українсько-литовських науково-дослідних проєктів на 2026–2027 рр.

Міністерство освіти і науки України, Міністерство освіти, науки та спорту Литовської Республіки та Науково-дослідна рада Литви оголошують конкурс спільних українсько-литовських науково-дослідних проєктів на 2026–2027 рр.

Заявки прийматимуть з 10 березня до 12 травня 2025 р. (до 17:00).

Тема конкурсу: «Українсько-литовське наукове співробітництво для зміцнення безпеки, стійкості та сприяння інтеграції».

Пріоритетні напрями досліджень:

- безпечна інфраструктура / Secure Infrastructure;
- критично важливі заходи кібербезпеки для критичної інфраструктури, зокрема державних установ та фінансових систем;
- технології захисту від хімічних, біологічних, радіологічних, ядерних та природних загроз;
- технології безпеки кордонів – передові системи спостереження та виявлення;
- стійке суспільство і держава / A Resilient Society And State;
- функціонування та спроможність органів державної влади для післявоєнної відбудови та відновлення;
- солідарність і взаємна довіра в суспільстві;
- культура як чинник стійкості суспільства і держави;
- зміцнення демократичних цінностей та стійкості суспільства до дезінформації;
- відновлення забрудненого довкілля (грунту, біоценозів, лісу, водних ресурсів, повітря);
- дослідження методів відновлення економіки, сільського господарства та довкілля після військових конфліктів і техногенних аварій;
- безпека людини / A Safe Person;
- ініціативи з безпеки громад: безпека в містах і селах, запобігання злочинності, швидке реагування на надзвичайні ситуації;
- системи підтримки психічного здоров'я: розроблення програм допомоги людям, які постраждали від конфлікту, зокрема надання консультацій з питань травми;

- інновації в засобах індивідуального захисту (проектування та виробництво) для цивільного населення у зонах конфліктів;
- здоров'я: доступ до служб екстреної медичної допомоги, інновації в телемедицині, ініціативи у сфері громадського здоров'я;
- дослідження та розроблення нових освітніх програм у сферах оборони, техногенних криз, оцінювання ризиків, відновлення довкілля та громадського здоров'я.

Конкурс відкрито для науково-дослідних груп закладів вищої освіти та наукових установ України та Литви.

Подання заявок здійснюється через Національну електронну науково-інформаційну систему до 12.05.2025 р. (до 17:00).

Фінансування покриває витрати на поїздки, проживання, дослідження та оплату праці українських науковців. Етапи відбору передбачають перевірку документів, наукову експертизу, оцінювання спільною українсько-литовською комісією.

Деталі та подання заявки: nauka.gov.ua/information/ul2025

Результати конкурсу будуть опубліковані на сайті МОН України у розділі «Європейська та Євроатлантична інтеграція» → «Двосторонні наукові конкурси».

Контактна інформація: Міністерство освіти і науки України, Директорат розвитку науки, відділ міжнародного наукового співробітництва.

Лашкова О.: (+38044)287-82-76, е-пошта: oksana.lashkova@mon.gov.ua.

Остапенко А.: (+38044)287-82-15, е-пошта: andrii.ostapenko@mon.gov.ua
(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2025. – 18.03).